AİLE KAVRAMI, İSLÂM HUKUKUNDA VE TÜRK HUKUKUNDA AİLENİN TANIMI VE KAPSAMI

Akif DURSUN[*]

Öz

Genellikle insanların fazla kullandığı kelimelerin manasının herkes tarafından bilindiği varsayılır. Ancak çok kere herkesin çok kullandığı kelimelerin tanımları daha zordur. Çünkü pek çok bilim dalı ile bağlantısı olur ve her ilim dalı kendi zaviyesinden bir tanım geliştirir. Bir de buna halk arasındaki kullanım dâhil edilince konu biraz daha karmaşıklaşır. Aile kelimesi de böyle bir kelimedir. Herkese dokunan bir tarafı vardır. Bu sebeple aile denildiğinde toplumdan topluma farklı manalar verildiği gibi kişiler de farklı manalar verebilir. Aile ile ilgilenen bilim dalları da kendi açılarından tanımlar yapar. Aile çeşitli bilim dallarının temel uğraş alanlarından biri olduğu gibi hukukun da temel düzenleme alanlarından biridir. "Aileyi, Türk toplumunun temeli" kabul eden Anayasamız bunu koruma vazifesini de devlete yüklemiştir. Bu sebeple ailenin tanımlanması, kapsamının tespit edilmesi önemlidir. Bu makalede aile kelimesinin hukuk açısından ne ifade ettiği İslâm hukuku ve Türk hukuku açısından incelenmiştir. Bu yapılırken öncelikle "aile" kelimesinin kökü, bu hususta yazanların kullanımı, gelişimi, aileyi ifade için hangi kelime ve terimlerin kullanıldığı incelenmiş; sonra hem mer'î hukuktaki hem de İslâm hukukundaki kapsamları tespit edilmiş, ardından ailenin İslâm hukuku ve Türk hukukuna göre tanımları incelenmiş, eksik fazla yönleri gösterilmiş ve İslâm hukukundaki hükümler esas alınarak bir tanım geliştirilmeye çalışılmıştır. Alanımız olması nedeniyle konu temelde İslâm hukuku açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İslâm hukuku, TürkhHukuku, Medeni Kanun, aile, üsre, hısımlık*

---

[*] Dr. Öğretim Üyesi, Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, ORCID No:0000-0001-5392-2162; akif.dursun@medeniyet.edu.tr

Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 17.07.2022
Yayınlanmasının Uygun Görüldüğü Tarih: 21.08.2022

Bu makaleye atıf için; DURSUN Akif, *Aile Kavramı, İslâm Hukukunda ve Türk Hukukunda Ailenin Tanımı ve Kapsamı*", **İMHFD**, C. 7, S. 13, 2022, s. 407-448.

THE CONCEPT OF FAMILY, DEFINITION AND SCOPE OF FAMILY IN ISLAMIC AND TURKISH LAW

Abstract

It is generally assumed that the meaning of words that people use too much is known by everyone. However, defining of words that everyone uses often are more difficult. Because it has various connections with many fields of science and each branch of science develops a definition from its own point of view and when the common usage is included in this, the issue gets a little more complicated. The word family is one of these words. There is something that touches everyone. Due to this, when the family is mentioned, different meanings are given from society to society, and people can also have different meanings.The branches of science dealing with the family also make definitions from their own perspectives. Family is one of the main areas of interest of various branches of science, as well as one of the main regulation areas of law. Turkish Constitution, which accepts the "family as the foundation of Turkish society", has assigned the duty of protecting this to the state. For this reason, it is important to define the family and determine its scope. In this article, what the word family means in terms of law is examined in terms of Islamic law and Turkish law.While doing this, first of all, the root of the word "family", the use and development of those who wrote about it, which words and terms are used to express the family were examined; Then, its scopes in both legal and Islamic law were determined, then the definitions of family according to Islamic law and Turkish law were examined, its missing and more aspects were shown and a definition was tried to be developed based on the provisions in Islamic law. Since it is our field, the subject has been basically studied in terms of Islamic law.

Keywords: *Islamic law, Turkish law, Civil Code, family, lineage, kinship*

Giriş

Aile ile ilgili bir yazı veya konuşmaya genellikle, “ailenin toplumun en küçük yapı taşı ve çok önemli olduğu” gibi bazı klişeleşmiş cümlelerle başlanır. Bu yapılırken aile kavramının muhatapların zihninde bir karşılığı olduğu, hatta hemen herkesin aile denildiğinde ne kastedildiğini bildiği varsayılır. Ancak acaba öyle midir? Meselâ, Türk Anayasasına göre, “Aile, Türk toplumunun temelidir.” (Md. 41) ve devlet, ailenin huzur ve refahı için gerekli tedbirleri almalıdır. Peki burada kastedilen aile ile Türk Medeni Kanunu (TMK), 6284 sayılı Ailenin Korunması Kanunu veya Türk Ceza Kanunu’ndaki (TCK) aile aynı anlamda mıdır?

Bu soruları İslâm hukuku açısından da sorabiliriz. Aile dediğimizde İslâm hukuku açısından veya çeşitli hükümler açısından neyi kastediyoruz? Meselâ:

"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin **aile**sinden bir hakem ve kadının **aile**sinden bir hakem gönderin."[1] (en-Nisâ 4/35)

"Ey inananlar! Kendinizi ve **aile**nizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun."[2] (et-Tahrîm 66/6)

"Bu söylenenler, **aile**si Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir."[3] (el-Bakara 2/196)

"Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin **aile**sine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğer ki ölünün **aile**si o diyeti bağışlamış ola."[4] (en-Nisâ 4/92)

"Bunun da keffâreti, **aile**nize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek."[5] (el-Mâide 5/89) âyetlerinde[6] aile kelimesi ile karşılanan kelimeler aynı içeriği mi ifade etmektedir?

Bu makalede öncelikle "aile" kelimesinin kökü, konuyla ilgili yazanların kullanımı, gelişimi, aileyi ifade için hangi kelime ve terimlerin kullanıldığı incelenmiş; sonra hem mer'î hukuktaki hem de İslâm hukukundaki kapsamları tespit edilmiş, ardından ailenin İslâm hukuku ve Türk hukukuna göre yapılan tanımları irdelenerek bu tanımların eksik fazla yönleri gösterilmiştir. Alanımız olması nedeniyle konu temelde İslâm hukuku açısından incelenmiştir.

Araştırma yapılırken ilk kaynaklardan başlanarak İslâmî eserlerin taraması yapılmış, kelimenin gelişim süreci tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tarama, sadece fıkıh kitaplarına münhasır kalmamış, dil ve edebiyatla ilgili kitaplar da dâhil edilmiştir. Ailenin farklı tanım ve kapsamları tespit edilirken ise büyük oranda fıkıh kitaplarına bağlı kalınmıştır.

I. AİLE KELİMESİNİN KÖKENİ VE TARİHÎ GELİŞİMİ

Aile kelimesi Arapça bir kelime olup hem a-v-l hem de a-y-l kökünden olabilir. A-v-l kökünden اَلْعَوْلُ (el-'avl), haktan saparak zulmetmek, terazinin doğru ölçmemesi veya dirhem kefesi ağır gelip eşya kefesinin havaya kalkması, bir işin büyüyüp karışık ve zor hale gelmesi, bir işin bir adama zor gelip tam manasıyla

[1] Kur'an-ı Kerim 4/35.
[2] Kur'an-ı Kerim 66/6.
[3] Kur'an-ı Kerim 2/196.
[4] Kur'an-ı Kerim 4/92.
[5] Kur'an-ı Kerim 5/89.
[6] Aralarında insicam olması için âyet meallerinin tamamı Türkiye Diyanet Vakfı mealinden alınmıştır.

sıkıntıya sokması, miras paylaşımında payın paydadan büyük olması anlamlarına[7] geldiği gibi aile ile ilgili manaları da vardır. Bunlara göre: عَوْلٌ (‘avl) ve عِيَالَةٌ (‘iyâle] bir adamın bakacağı kimselerin çok olması; evlât ve ayâlin (hanımın) ihtiyaç ve nafakalarını görmek manasınadır. Aynı zamanda ‘avl bir adama yük ve ağırlık olan nesne; ihtiyaçları teminde kendisinden yardım istenen kimse ve ailenin yiyecek ve nafakaları için kullanılır.[8]

A-y-l kökünden اَلْعَيْلُ (el-‘ayl) ve اَلْعَيْلَةُ (el-‘ayle) ise fakir ve muhtaç olmak manasınadır.[9] Ayrıca عَيْلَةٌ (‘ayle), fakirlik ve yoksulluk; bir kişinin bir şeyi yapmaktan âciz olması, iki yana eğilerek salına salına yürümek ve bir kişinin yitiği nerede arayacağını bilemeyip şaşırması, bir adamın nafaka ve ihtiyaçlarını sağlama manalarında kullanılır.[10] اَلْعَائِلُ (el-‘âil) ise fakir demektir.[11]

Kitaplarda aile yerine kullanılan اَلْعِيَالُ (el-‘iyâl), kelimesi hem a-v-l hem de a-y-l maddesinde zikredilmiş olup عَيِّلٌ (‘ayyil) kelimesinin çoğuludur. Av-l kökünden alındığında sıklet/ağırlık; a-y-l kökünden alındığında fakr ve acz manalarından alınarak evlâd, ezvâc ve etbâ‘ gibi kişinin beslediği, nafaka ve ihtiyaçlarını temin ettiği kimseler için kullanılmaktadır.[12]

19. yüzyıldan önce yazılan Arapça lügatlarda “aile” kelimesine yer verilmemiştir. Yukarıda geçtiği üzere müzekker (eril) sîgada, fakir erkek için اَلْعَائِلُ (el-‘âil) kullanılıyorsa, العائلة (el-‘âile) fakir kadın için kullanılacaktır. Ancak söz konusu eserlerde bu husus sarahaten belirtilmemiştir.

Dille ilgili açıklamalardan anlaşıldığına göre aile kelimesinin hem vâvî hem de yâî kökle bağlantısı bulunmakta ve ihtiyaç sahibi olmakla ihtiyaç görmek manalarını tazammun etmekte ve birbirlerine ihtiyaç, nafaka, sorumluluk, yardım yönünden bağlı olanları ifade etmektedir.

Aile kelimesinin fıkıh kitaplarındaki kullanımlarından biri mirasta, belirli pay sahiplerine ait payların malın bölündüğü paydadan daha fazla olması manasınadır.[13] Burada, sıklet/ağırlık kök anlamını koruduğu görülmektedir. Konumuzla ilgili olmaması nedeniyle bu kullanımı göz ardı edersek, aile kelimesinin bugünkü mana ile ilişkili olarak kitaplarda ilk kullanımını, *el-*

[7] ASIM EFENDİ, Mütercim, **el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît (Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi)**, ed. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014, c. 5, s. 4664; İBN MANZÛR, Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mükerrem, **Lisânu’l-‘Arab**, Dâru Sadır, Beyrut, 1414, c. 11, s. 481-482, 484.
[8] ASIM EFENDİ, c. 5, s. 4664; İBN MANZÛR, c. 11, s. 484.
[9] ASIM EFENDİ, c. 5, s. 4666; İBN MANZÛR, c. 11, s. 488.
[10] ASIM EFENDİ, c. 5, s. 4666-4667; İBN MANZÛR, c. 11, s. 488-489.
[11] İBN MANZÛR, c. 11, s. 488.
[12] ASIM EFENDİ, c. 5, s. 4665-67.
[13] SERAHSÎ, Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl, **el-Mebsûṭ**, Daru’l-Mârife, Beyrut, 1414, c. 29 s. 161. Başka eserler bunu takip etmiştir.

Mektebetü'ş-Şâmile'de yaptığımız taramaya göre, Cessâs'da (öl. 370/980) buluyoruz. Onun Kâ'b el-Ahbâr'dan (öl. 32/652) aktardığı bir sözde[14] günümüze benzer bir kullanım vardır.[15] Eğer bu rivâyet sahihse aile kelimesinin daha sahabe döneminde, değilse en azından Cessâs döneminde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra Cessâs'la çağdaş olan Ebû Alî et-Tenûhî (öl. 384) aile kelimesini 'iyâl yerinde "bakmakla yükümlü olunanlar" manasında kullanmaktadır.[16] İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201),[17] İbn Kudâme (öl. 620/1223),[18] Karâfî (öl. 684/1285),[19] İbnü'l-Hâc (öl. 737/1336),[20] Demîrî (öl. 808/1405),[21] İbnü'n-Nehhâs ed-Dımaşkī (ö. 814/1411),[22] Minhâcî (ö. 889/1484'ten sonra),[23] Süyûtî (ö. 911/1505),[24] İbn Nüceym (öl. 970/1563),[25] Remlî (öl. 1004/1596)[26] de aile kelimesini aynı manada kullanmışlardır. İbn Kesîr (öl. 774/1373), Nisâ sûresinin 4. âyetinin tefsirinde İmam Şâfiî'nin, Zeyd b. Eslem ve Süfyân b. Uyeyne'nin "ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلا تَعُولُوا" bölümünü "ailenizi (bakmakla yükümlü olduğunuz kişileri)

---

[14] ذُبَّ عَنْ مَحَارِمِ اللَّهِ تَعَالَى كَمَا تَذُبُّ عَنْ عَائِلَتِكَ Bu rivâyet başka yerde "ذبّ عن محارم الله كما تذب عن عينيك" şeklinde geçmektedir. bk. EBÛ UBEYD, Kāsım b. Sellâm, **en-Nâsiḫ ve'l-mensûḫ fi'l-Ḳurʾâni'l-ʿazîz ve mâ fîhi mine'l-ferâʾiż ve's-sünen**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1997, c. 2, s. 288. İki mana da olabilir. İlkinde "Aileni koruduğun gibi Allah'ın haram kıldıklarından korun!" ikincide ise, "Gözlerini koruduğun gibi Allah'ın haram kıldıklarından korun!" demek olur.

[15] CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, **Aḥkâmü'l-Ḳurʾân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, c. 2, s. 610. O dönemin yazım kurallarına uygun şekilde Eel yazmada "âyile" geçmektedir. bk. **Aḥkâmü'l-Ḳurʾân**, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi. Nuruosmaniye Koleksiyonu, vr. 496a.

[16] … وَمَا يقاسيه من كَثْرَة العائلة، وضيق الْحَال . TENÛHÎ, Ali b. Muhassin , **el-Ferec baʿde'ş-şidde** (Beyrut: Daru Sadır, Beyrut 1978), c. 3, s. 120. Elyazmasında "كَثْرَة العايلة" şeklinde yazılmış. bk., **el-Ferec baʿde'ş-şidde**, vr. Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu, D. No: 1349, vr. 85a. Başka nüshada ise "كَثْرَة العيلة" şeklinde kaydedilmiştir. Bk. Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu, D. No: 1350, vr. 129b; Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, D. No: 4135, vr. 121b.)

[17] …أنهم كانوا يقدرون عَلَى الجمع بين ذلك وبين القيام بحقوق العائلة" İBNÜ'L-CEVZİ, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân, **Telbîsü'l-iblîs**, Dârü'l-Fikr, Dımeşk, 2001, s. 129. El yazmada o zamanın yazım tarzına uygun العايلة" şeklindedir. bk., Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi. Atıf Efendi Koleksiyonu, D. No: 2029, vr. 27a; İBNÜ'L-CEVZÎ, **Ṣaydü'l-ḫâṭır**, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 2004, s. 382.

[18] İBN KUDÂME, Muvaffakuddîn Abdullāh b. Ahmed, **el-Muġnî,** Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 1417, c. 6, s. 53.

[19] KARÂFÎ, Şehâbeddin, **ez-Zehîra**, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994, c. 6, s. 334.

[20] İBNÜ'L-HÂC, Muhammed b. Muhammed el-Abderî, **el-Medhal**, Dâru't-Turâs, t.y., c. 2, s. 111, 115, c. 3, s. 146.

[21] DEMÎRÎ, Ebûl-Bekā Kemâluddîn, **en-Necmu'l-vehhâc fî Şerḥi'l-Minhâc**, Dâru'l-Minhâc, Suudi Arabistan, 2004, c. 5, s. 554.

[22] İBNÜ'N-NEHHÂS, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Ahmed, **Tenbîhü'l-ġāfilîn ʿan aʿmâli'l-câhilîn ve taḥẓîrü's-sâlikîn min efʿâli'l-hâlikîn**, Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1987, s. 48.

[23] MİNHÂCÎ, Şemsuddîn Muḥammed, **Cevâhiru'l-ʿuḳūd ve muʿînu'l-ḳuḍât ve'l-muvaḳḳiʿîn ve'ş-şuhûd**, Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1996, c. 2, s. 372.

[24] SÜYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, **Mâ revâhü'l-esâṭîn fî ʿademi'l-mecîʾ ile's-selâṭîn**, Dâru's-Sahâbe, Mısır, 1991, s. 66.

[25] İBN NÜCEYM, Zeynüddîn b. İbrâhîm, **el-Baḥrü'r-râʾiḳ şerḥu Kenzi'd-deḳâʾiḳ**, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, Kahire, t.y., c. 3, s. 74.

[26] REMLÎ, Şemseddîn, **Nihâyetu'l-muḥtâc ilâ şerḥi'l-Minhâc**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984), c. 5, s. 417.

çoğaltmayın" manasına anladıklarını söylemekte ve buna itiraz ederken "aile" kavramını kullanmaktadır.[27]

Bazı âlimler ise aile kelimesini bugünkü manada veya benzer kullanmışlardır. Yakut Hamevî (öl. 626/1229),[28] Harâllî (öl. 637/1240),[29] Sehâvî (ö. 643/1245),[30] Alemüddîn Birzâlî (ö. 739/1339),[31] İbn Kesîr,[32] İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449),[33] İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725),[34] Şevkânî (ö. 1250/1834),[35] bunlar arasındadır. Ayrıca Osmanlı'da hizmet eden Fâris eş-Şidyâk (ö. 1305/1887) 1855'te Paris'te basılan eserinde aile kelimesini bugünkü anlamda kullanmaktadır.[36] Bunlar haricinde Suriyeli ve İstanbul'a da gelmiş olan Seyyid Abdurrahmân el-Kevâkibî (1854-1902)[37] ile Zeyneb Fevvâz (1860-1914)[38] ve İbn Âşûr (öl. 1973),[39] kelimeyi bugün Türkçede kullanıldığı manada kullanmaktadır.

1175-1180 (1762-1767) arasında yazılan bir günlükte aile en geniş anlamıyla sülale manasına kullanılmıştır.[40] Cornelius Van Dyck (öl. 1895) aile kelimesini sülale manasına kullanmıştır.[41] Bu kullanım daha sonra yaygınlık kazanmıştır. Günümüzde de Arap yazarlar aile kelimesini genellikle soy-sülale-hanedan manasına kullanmaktadır.[42] Bununla birlikte son yüzyılda aile kelimesinin

---

[27] İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl, **Tefsîrü'l-Ḳurʾâni'l-ʿazîm**, Dâru Taybe, t.y., c. 2, s. 212.
[28] HAMEVÎ, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, **Muʿcemü'l-üdebâʾ (İrşâdü'l-erîb ilâ maʿrifeti'l-edîb)**, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993, c. 5, s. 2357.
[29] HARÂLLÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed, **Türâsü Ebu'l-Hasen Harâllî fi't-tefsir**, Ribat, 1997, s. 225.
[30] SEHÂVÎ, Alemüddîn Alî b. Muhammed, **Tefsîrü'l-Ḳurʾân**, Dâru'n-Neşr li'l-Câmiât, b.y., 2009, c. 1, s. 410.
[31] BİRZÂLÎ, Alemüddîn Kāsım b. Muhammed, **el-Muḳtefâ (Târîḫu'l-Birzâlî)**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2006, c. 4, s. 306.
[32] İBN KESÎR, c. 2, s. 215. Nisâ sûresi 5. âyetin tefsirinde, "bu âyet-i kerîme aileye ihsanı düzenlemektedir" demektedir.
[33] İBN HACER ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn, **ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti'ş-şâmine**, Meclisü Dâiretü'l-Meârif, Saydarâbâd/Hindistan, 1972, c. 1, s. 324.
[34] BURSEVÎ, İsmail Hakkı, **Rûḥu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳurʾân**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., c. 9, s. 74.
[35] ŞEVKÂNÎ, Muḥammed b. ʿAlî, **el-Fetḥu'r-rabbânî min fetâva'l-İmâm eş-Şevkânî**, Mektebetü Cîli'i-Cedîd, San'a, 2002, c. 4, s. 2087.
[36] FÂRİS eş-ŞİDYÂK, **es-Sâḳ ʿale's-sâḳ fîmâ hüve'l-fâryâḳ**, el-Mektebetü'ş-Şâmile, t.y., s. 213.
[37] KEVÂKİBÎ, ʿAbdurraḥmân b. Aḥmed, **Ṭabâiʿu'l- İstibdâd ve Muşâriʿu'l-İstiʿbâd**, el-Maṭbaʿatü'l-ʿAṣriyye, Halep, ts., s. 65, 84, 122.
[38] ZEYNEB FEVVÂZ, **ed-Dürrü'l-menşûr fî ṭabaḳāti rabbâti'l-ḫudûr**, el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Mısır, 1312, s. 134, 199, 372, 381.
[39] İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir, **et-Taḥrîr ve't-tenvîr**, ed-Dâru't-Tûnisiyye, Tunus 1984, c. 5, s. 37, 39.
[40] BEDÎRÎ, Ahmed, **Havâdisü Dımeşk el-Yevmiyye**, el-Mektebetü'ş-Şâmile, t.y., s. 40.
[41] VAN DYCK, Cornelius Van Alen, **İktifâu'l-kanu' bimâ hüve matbu'**, Mısır, 1896, s. 426, 432, 449.
[42] Meselâ bk. ABDULLĀH NEDÎM, **Mecelletü't-Tenkît ve't-tebkît**, el-Hey'etü'l-Masriyye, Mısır, 1994, s. 197, 348; **Mecelletü'l-Üstâẕ**, Dâru Kütübhâne, Mısır, 1985, s. 77, 186, 209, 305; SENÛSÎ, Muhammed b. Osman, **Müsâmerâtü'ẓ-ẓarîf bi-ḥüsni't-taʿrîf,** el-Mektebetü'ş-Şâmile, t.y., s. 130,

Türkçedeki gibi hatta en geniş anlamı ile kullanımı Arap dünyasında hem konuşmada hem de yazıda yaygındır.[43]

Ahmed Teymur Paşa'nın (1871-1930), halk dilinde kullanılan kelimeleri açıkladığı kitabında verdiği bilgilere göre aile kelimesi, avam arasında el-'iyle (العِيلة) şeklinde söylenmekte ve üsre manasına kullanılmaktadır. Avam el-'iyle (العِيلة), havas el-âile (العائلة) derken, kişinin ister geçimiyle sorumlu olsun ister sorumlu olmasın üsresini (yani akrabalarını) kastetmektedirler. Safedî'nin (ö. 764/1363), *Lâmiyetü'l-Acem*[44] şerhinde geçen bir şiirde aile kelimesi kullanılmıştır. Müstevfî[45] divanlarında (müstevfî'd-devâvîn'de) aile kelimesinin üsre manasına kullanılmasının kesin olduğunu ifade eden Ahmed Teymur Paşa, aile kelimesinin âkile kelimesinden geldiğini düşünmektedir.[46]

Ahmed Teymur Paşa'nın ifade ettiği müstevfî divanlarından kasıt Memlukler tarafından tutulan divanlar olmalıdır. Buna göre Memluklü Devleti'nin sona erdiği 1516 tarihinden önce aile kelimesinin bugün Türkçede kullanılan anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ahmed Teymur Paşa'nın ilginç bir iddiası da "aile" kelimesinin "âkıle"den geldiğini düşünmesidir. Herhalde Mısır'da konuşulan Arapçada qaf harfinin hemzeye dönüşümünü dikkate alarak böyle söylemektedir. Böyle düşünüldüğünde ailenin Araplar arasında asabe için kullanıldığı anlaşılır. Nitekim şifahen sorduğumuz kadarıyla aile kelimesinin halk arasında asabenin tamamını kapsayacak şekilde kullanımı yaygındır. Ancak bu iddianın doğruluğu dilcilerin karar vereceği bir husustur.

Ahmed Rıza'ya (1872-1953) göre ise aile kelimesi, ayle (العيلة /muhtaç) kelimesinden gelmekte ve yaygın şekilde, "bir adamın ehlinden geçimini ve

---

132; CEMÂLEDDİN EL-KĀSIMÎ, **Meḥâsinü't-teʾvîl,** Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418, c. 6, s. 192.

[43] Meselâ, Muhammed Münîr ed-Dımaşkī (öl. 1367/1948), Münâvî'nin **el-İtḥâfâtü's-seniyye fi'l-eḥâdîṯi'l-ḳudsiyye** adlı eserine yazdığı **en-Nefeḥâtü's-selefiyye** adlı şerhte böyle kullanmıştır.
وأصبح في عصرنا الحاضر الغدر منتشرًا، فلا تخلوا عائلة منه، فإن قيّم العائلة يعطي زوجته، وأولاده، أو أخته، أو أحد أقاربه العهود، والمواثيق، والأيمان الغليظة…. MÜNÂVÎ, Muhammed Abdürraûf, **el-İtḥâfâtü's-seniyye fi'l-eḥâdîṯi'l-ḳudsiyye (en-Nefeḥâtü's-selefiyye şerhi ile)**, Dâru İbn Kesîr, Dımeşk - Beyrut, t.y., s. 123; Ayrıca bk. ŞELEBİ, Muhammed Mustafa, **Ahkâmü'l-üsre fi'l-İslâm**, ed-Dâru'l-Câmiiyye, Beyrut, 1983, s. 28.

[44] Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî'nin (ö. 764 s. 1363), eserinin tam adı **el-Ġayşü'l-müseccem (müscem) fî şerḥi Lâmiyyeti'l-ʿacem**'dir.

[45] *Müstevfî* kelimesi, terim olarak devletin malî işleriyle ilgili divanın başkanını ve buna bağlı memurları ifade eder. Bu divan Selçuklular, Fatımîler, Eyyubîler, Memluklüler ve Safevîler'de bu isimle anılmıştır. Osmanlılar bunun yerine Defterdar kelimesini kullanmıştır. Geniş bilgi için bk. SABBÂĞ, Abbas / BOZKURT, Nebi, "Müstevfî", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, c. 32, s. 147-148.

[46] AHMED TEYMUR PAŞA, **Muʿcemü Teymûr el-Kebîr fi'l-elfâẓi'l-ʿâmmiyye**, Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâik, Kahire, 2002), c. 4, s. 458-459.

işlerini üstlendiği kişileri" ifade etmekte iken sonra mecaz (özel ifadenin genel için kullanımı) tarikiyle adamın üsresi (ailesi) için kullanılmaya başlanmıştır.[47]

Aile kelimesinin geçtiği tespit edilebilen ilk Türkçe kaynak 1421'den önce yazıldığı düşünülen,[48] *Kitâbun fi'l-Fıkh bi-Lisâni't-Türkî* adlı eserdir. Yazarı bilinmeyen eser Kıpçak-Oğuz Türkçesi karışımı bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Sadece 'kitâbu'd-da'vâ' ve 'kitâbu'l-cinâyât'tan müteşekkil kitap, Hanefî fıkıh kitaplarından derlenmiştir. Anlaşılan kadılara yönelik hazırlanmıştır. Eserde aile, "âyilet"[49] şeklinde geçmektedir.[50] Eserde ayrıca aileyi çağrıştıracak şekilde, bir adamın bakacağı kişiler manasına 'ayâl[51] ve 'iyâl[52] kelimeleri de kullanılmıştır.

Mısır'da aslen Kıpçak kökenli Memluklüler döneminde yazılan bu eser, Teymur Paşa'nın müstevfî divanlarında aile kelimesinin bugünkü manada kullanıldığı ifadesi ile örtüşmektedir. O dönemde en azından Mısır'da aile kelimesinin bugünkü anlama yakın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Türkçesinde kaleme alınan sözlüklerde aile kelimesi ilk olarak Lehce-i Osmânî'de geçmektedir. 'İyal'in bazen aile manasına kullanıldığı yazılmaktadır.[53] Ondan önceki lügatlerde yer almamakta, aile yerine 'iyâl' veya 'ehl u 'iyâl' kelimesi kullanılmaktadır.[54] Fransızca-Türkçe,[55] İngilizce-Türkçe[56] sözlüklerde de durum aynıdır.

---

[47] AHMED RIZA, **Mu'cemü metni'l-lüġa**, Dâru Mektebetü'l-Hayât, Beyrut 1958, c. 4, s. 251.

[48] AĞAR, Mehmet Emin, **Kitabu Fi'l-Fıkh Bi-Lisani't-Türki** (inceleme-metin-sözlük), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. XX-XXI.

[49] "Kaçan bir kişi bir kişinün 'âyiletinden neme uğurlasa. Dahi ol uğrı ol uğurladukını ol 'ayiletin eyesine kaytarsa, ol ugrınun eli kesilmez." Bu büyük ihtimalle şu metnin çevirisidir: وَلَوْ سَرَقَ مِنْ الْعِيَالِ وَرَدَّ إلَى مَنْ يَعُولُهُمْ لَا يُقْطَعُ (ZEYLAÎ, Osman b. Ali, **Tebyînü'l-ḥaḳāʾiḳ şerḥu Kenzü'd-Deḳâiḳ**, el-Matbaʿatü'l-Kübra el-Emîriyye, Ḳâhire, 1313, s. 3, s. 229.

[50] **Kitabun fi'l-Fıkh bi-Lisani't-Türki**, İstanbul Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Koleksiyonu, D. No: 1046, vr. 298b. (Kataloğa "el-Fetâvâ't-Türkiyye" adıyla kaydedilmiştir); AĞAR, s. 646. Tezde varak numarası 295b verilmiş ancak şu andaki numaralandırmaya göre hatalıdır.

[51] **Kitabun Fi'l-Fıkh**, vr. 170b; Ağar, s. 396.

[52] **Kitabun Fi'l-Fıkh**, vr. 175b; AĞAR, s. 404. Tezde 'ayâl okunmuş.

[53] AHMED VEFİK PAŞA, **Lehce-i Osmânî**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1293, c. 2, s. 814. Ayrıca "ev" kelimesinin açıklamasında da geçmiştir. (c.1, s. 109)

[54]Meselâ bk. REDHOUSE, James William, **Müntehabât-ı Lugāt-ı Osmâniyye** (İstanbul: Matbaa-i Ceride-i Havâdis, 1269), c. 2, s. 61.

[55] Meselâ bk. HİNDOĞLU, Artin, **Hazine-i Lügat (Dictionnare Abrege)**, Viyana, 1838, s. 332.

[56] Meselâ bk. REDHOUSE, James William, **Türkçe İngilizce Lügat Kitabı (Redhouses Turkish Dictionary)** (Londra: Eyman Efendi Matbaası, 1856), s. 119.

1297/1880'de yayınlanan bir dergide aile adı ile bir makale bulunmaktadır. Makalede aile fertlerine (baba, anne, evlat) öğütler verilmektedir.[57]

Kadı Sicillerinde tespit edebildiğimiz ilk aile kelimesi kullanımı 29 Teşrîn-i evvel 1325 (11 Kasım 1909) tarihli bir mahkeme kararıdır.[58] Daha önceki mahkeme kararlarında genel itibariyle 'iyâl[59] zevce manasına, ehl u 'iyâl[60] ise aile manasına kullanılmıştır.

Eski fıkıh tercümelerinde ve fetva kitaplarında da aile kelimesi kullanılmamış, onun yerine 'iyâl veya ehl u 'iyâl kullanılmıştır.[61]

Bu bilgiler aile kelimesinin Osmanlı yazarları arasında kullanımının 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp yüzyılın sonlarında yaygınlık kazandığını göstermektedir. Daha önceleri aileyi ifade için 'iyâl (='ayâl), ehl u 'iyâl kelimeleri kullanılmaktadır.

Şemseddin Sâmi'nin (1850-1904), 1901'de bitirdiği sözlüğündeki açıklamalar bu hususu doğrulamaktadır. O, 'ehl' maddesini açıklarken, 'ehl u iyâl' için aile, familya demekte;[62] 'aile' için, "idare ve iaşeleri bir adama ait olan zevce, evlâd,

---

[57] CEM'İYET-İ İLMİYE-İ OSMANİYE, "Âile", **Mecmua-i Ulûm**, 1297 (1880), c. 2, sy. 6, s. 425-429.

[58] **İstanbul Mahkemesi 334 Numaralı Sicil (H. 1280-1329 / M. 1863-1911),** M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 99, haz. Rasim Erol - Sabri Atay, Kültür A.Ş., İstanbul 2019, s. 393, Hüküm no: 429.

[59] 'iyâl = zevce için bk., **Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686),** M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 19, haz. Sabri Atay vd., İSAM Yayınları, İstanbul, 2010, s. 321, Hüküm no: 350; **Kartal Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1128-1133 / M. 1716-1721)**, M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 62, haz. Rasim Erol - Sabri Atay, Kültür A.Ş., İstanbul 2019, s. 206, Hüküm no: 310; **Üsküdar Mahkemesi 403 Numaralı Sicil (H. 1154-1155 / M. 1740-1742)**, M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 70, haz. Mustafa Yılmaz vd., Kültür A.Ş., İstanbul, 2019, s. 174, Hüküm no: 279.

[60] Ehl u 'iyâl = aile için bk. **Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999 - 1000 / M. 1590 - 1591)**, M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 10, haz. Rıfat Günalan, Mehmet Akman ve Mehmet Canatar, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010, s. 249, Hüküm no: 371; **Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653)**, M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 49, haz. Sabri Atay, Nedim Pakırdağ, ve Mehmet Akman, Kültür A.Ş., İstanbul, 2019, s. 261, Hüküm no: 366.

[61] EBUSSUÛD EFENDİ, **Ebussuûd Efendi Fetvaları**, ed. Ertuğrul Düzdağ,: Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 35, 148 (Ebussuud Efendi, 'iyâl kelimesini zevce, ehl u 'iyâli ev halkı manasında kullanmıştır); HASKEFÎ, Alaeddin Muhammed b. Ali, **Tercemetü't-Tahtavî**, çev. Abdülhamid en-Nakşibendi el-Ayıntabî, İstanbul, 1285, c. 2 s. 384, c. 3, s. 8, c. 4, s. 108, c. 7, s. 71; MEVKUFÂTİ MEHMED EFENDİ, **Şerhu'l Mevkûfâtî (Mültekâ Tercümesi)**, İstanbul, 1302, c. 1, s. 174, 2 s. 199, c. 2, s. 232 (bu üçünde bakacak kimseler olarak kullanılmış), c. 1, s. 361, c. 2, s. 133 (burada ise geniş aile manasına yakın kullanılmış).

[62] ŞEMSEDDİN SÂMİ, **Kamus-ı Türkî**, İkdam Matbaası, Dersaadet, 1317, s. 232.

ebeveyn sair eşhâs mecmuu, familya, ehl-i beyt, hanedan, 'iyâl";[63] 'iyâl[64] içinse "1- bir evde sakin olup iaşeleri müştereken bir adama ait olan eşhâs mecmuu, aile, familya; 2- Karı, zevce" manalarını vermektedir.[65]

Bu bilgileri yorumladığımızda, aile kelimesinin çok önceleri de kullanımı bulunmakla birlikte yaygın ve terim anlamında kullanımının yeni olduğu gözükmektedir. Özellikle Suriye-Mısır bölgesinde halk arasında aile için galat olarak kullanılan 'iyle veya 'ayle'in okumuşlar arasında aile şeklinde söylendiği, 19. yüzyılda batı dillerinden yapılan tercümelerde family/familie/famille karşılığı olarak, 'iyâl'dan daha şümullü olarak aile kavramının bulunduğu anlaşılmaktadır. İlk olarak hanedan/soy sop manasına yapılan bu tercüme Osmanlı'ya gelen Suriyeli ve Mısırlı müellifler tarafından İstanbul'daki kalem erbabına tanıtılmış, sonra da yaygınlık kazanmış olmalıdır.

Arap müellifler genellikle "aile" kelimesini soy-sop, hanedan anlamında, "üsre" kelimesini ise Türkçedeki aile manasında kullanmaktadırlar. Ancak halk arasında kullanımının olması, müstevfî divanlarında kaydının bulunması ve bazı eserlerde de geçmesi nedeniyle Araplar arasında da halen "aile" kelimesi yaygın şekilde Türkçedekine benzer kullanılmaktadır.

II. AİLE KELİMESİ İLE BAĞLANTILI KELİMELER

Her dilde aileyi ifade eden kelimeler bulunmaktadır. Biz burada aile kelimesi ile bağlantılı olan Türkçe ve Arapça bazı kelimeler üzerinde duracağız.

Eski Türkçede aile için kullanılan, oguş/oğuş, oba, soy, ocak, urug,[66] kelimelerinin yanında "ağıl" kelimesi vardır. A. İnan'ın (öl. 1976) verdiği bilgilere göre bütün Altay dillerinde yaygın olan bu terim, Buretçe'de "ail", Moğolca "ayıl/ayil", Yenisay-Altay Türk lehçelerinde "ail" şeklinde söylenmekte ve köy kasaba, aile anlamını bildirmektedir. Cengiz devrinde Moğol boyları göç ederken konakladıkları yerlerde hayvan ve başka kıymetli mallarını korumak için her boy bir daire teşkil ederdi. Bu daireye "küren/küriyen" denirdi.[67] Yakubovskiy'in verdiği bilgilere göre Moğollar 11-13. yüzyıllar arasında küriyen göç şekli ile beraber ayil şeklinde göç etmişler ve 13. yüzyıldan sonra küriyen tarzı ortadan

[63] ŞEMSEDDİN SÂMİ, 925.
[64] Ş. Sâmi, halk arasında galat olarak 'ayâl dendiğini söylemektedir. 'Ayâl kullanımı halen Anadolu'da bulunmakta ancak aileden çok zevce kastedilmektedir.
[65] ŞEMSEDDİN SÂMİ, s. 956-57.
[66] İNAN, Abdülkadir, "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten**, sy 4 (1956), s. 182.
[67] İNAN, s. 189.

kalkıp tamamen ayil tarzı hâkim olmuştur. Ayil şekli de ayrı ayrı aileler halinde göç edilmesidir.[68]

Burada dikkat çekici olan ayil kelimesinin "aile" kelimesi ile olan yakınlığıdır. Eski metinlerdeki 'âyile' yazımı ile *Kitabu fi'l-Fıkh*'ta "aile" için "âyilet" denildiği de dikkate alınırsa bu yakınlık belirginleşir.

Arapçada üsre kelimesi haricinde aile ile ilgili belli başlı kelimeler, ehl, âl ve 'iyâl kelimeleridir.

Ehl (اَلْأَهْلُ), evlât, zevce, kardeşler ve soyu gibi bir adamın aşîret ve akrabasına denir. Ehlu'l-beyt bir adamın evinde oturanlara; ehlu'r-recul (أَهْلُ الرَّجُلِ) ve ehletu'r-recul (أَهْلَةُ الرَّجُلِ) kişinin zevcesine ıtlâk olunur. Bazen âl (آلٌ) manasına da kullanılır ki zaten dilcilerin söylediğine âl kelimesinin aslı ehl'dir.[69] Zebidî, 'ehlür-racül' için "kişinin aşireti ve akrabasıdır" demektedir.[70]

Âl (آلٌ), dağın etrâf ve yanlarına denir. Âlu'r-recul (آلُ الرَّجُلِ) kişinin ehli, ailesi, bağlıları, sevenleri ve dostlarından ibarettir. Çoğunlukla eşrafta ve hatırlı kimselerde kullanılır.[71]

Ebû Hilal Askerî (öl. 400/1009'dan sonra), ehl ve âl arasındaki farkı şöyle anlatmıştır: Ehl, nesep ve ihtisas yönünden olur. Ehlü'r-racul, kişiye en yakın için söylenir. Âl ise kişiye akrabalık veya sohbet (arkadaşlık) yönünden has olanları ifade eder. Âl-i Basra veya âl-i ilim denmez, âl-i firavun, Âl-i Lût denir.[72]

Tehânevî (öl. 1158/1745'ten sonra), el-ehl (الأهل) kelimesini İngilizce 'family, relatives', Fransızca 'la famille, les parents' kelimeleri ile karşılamış ki Türkçe aile ve akraba kelimelerine karşılık gelmektedir.[73] Bir kişi ehline vasiyette bulunsa, Ebû Hanife'ye göre bu vasiyet zevce için geçerlidir. Çünkü ehlü'r-racül insanın en özelidir ve ehl kelimesi zevce için hakikat manasınadır.[74] Buna delil de {وَسَارَ بِأَهْلِهِ} âyetidir.[75] Mutlak hakikate sarf olunur. İmâmeyn'e göre ise bu vasiyet örfe itibarla kişinin, akrabadan olsun olmasın idaresinden ve nafakasından

[68] YAKUBOVSKİY, A. Yu., **Altın Ordu ve Çöküşü**, çev. Hasan Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s. 23.
[69] ASIM EFENDİ, c. 5 s. 4338-4339.
[70] ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ, **Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs**, Vezâretü'l-İrşâd, Kuveyt 1965, c. 28, s. 40.
[71] ZEBÎDÎ, c. 28 s. 35-36.
[72] ASKERÎ, Ebû Hilâl el-Hasen, **el-Furûḳu'l-luġaviyye**, Dâru'l- İlm, Kahire t.y., s. 84.
[73] TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali, **Keşşâfü ıṣṭılâḥâti'l-fünûn ve'l-'ulûm**, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996, c. 1, s. 287.
[74] Kelamda asıl olan ma'na-yı hakīkīdir. (Mecelle 12. Kaide)
[75] "Vakta ki Musa süreyi doldurup ehli ile yola çıkınca…" (el-Kasas 28/29)

sorumlu olduğu kişilerin tamamı için geçerlidir. Buna delil de { وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ}[76] âyetidir.[77]

İmam Mâlik, ehlü'r-racülü asabe olarak kabul etmiştir. Bu sebeple ehline vasiyette bulunduğunda, bu vasiyet asabe için geçerlidir.[78]

Buhârî'nin "Nafakalar Kitabının" ilk başlığı, " فَضْلِ النَّفَقَةِ عَلَى الْأَهْلِ/ Ehl'e nafakanın fazileti" şeklindedir. Buradaki "ehl" için Bedreddin Aynî (öl. 855/1451), *Muğrib* müellifinin, " أهل الرجل/ adamın ehli" ifadesinin kişinin hanımı, çocuğu, bakımı ve nafakası ile sorumlu olduğu kişileri ve kız ve erkek kardeşler, amca, amcaoğlu veya yabancı bir çocuk gibi evinde bulunup da gıdalarını karşıladığı kimseleri kapsadığını söylediğini;[79] Ezherî'nin ise "insanlardan o kişi için en özel olanını" ifade ettiğini söylediğini aktarmaktadır.[80]

Ziya Gökalp'e (1924) göre ise ehl, dede, amcazâdeler, kardeşler, bunların karılarından ve çocuklarından oluşmaktadır.[81]

Günümüzde Arap dünyasında aile karşılığı olarak yaygın şekilde kullanılan "üsre / اَلْأُسْرَةُ" kelimesinin aslı olan el-esr (اَلْأَسْرُ) bir nesneyi muhkem bağlamak manasınadır. Sırım ile semer ağacını çekip bağlamak manasından alınmış; sonra mutlaka bağlamak, takviye etmek, kavi kılmak ve esir etmek manaları türetilmiştir.

اَلْأُسْرَةُ (el-üsre) metîn ve muhkem zırh için kullanılır; kuvvet manâsından alınmıştır ve kişiyi kuvvetlendirmesi sebebiyle bir adamın kabile ve aşiretinden kendisine en yakın olanları ve ehl-i beytini ifade eder.[82] Sanki adamın üsresi onu kuvvetlendiren/destekleyendir. Çünkü rahim ve yakınlık (karâbe) insanın garantisidir ve onun destekçisidir.[83]

---

[76] "Tüm ehlinizle birlikte bana gelin!" (Yûsuf 12/93)
[77] MERĠĪNÂNÎ, Burhâneddîn, **el-Hidâye**, Daru'l-İḥyâʾi Türâṯi'l-ʿArabi, Beyrut, t.y., c. 4, s. 531.
[78] İBN RÜŞD, Ebû'l-Velîd Muḥammed, **el-Beyân ve't-taḥṣîl**, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1988, c. 13, s. 296. Bu kitapta İbn Rüşd (ced) ehli genellikle akraba/aile olarak kullanmıştır. (bk. c. 10, s. 525, 526, c. 13, s. 147)
[79] MUTARRİZÎ, Burhânüddîn Nâsır, **el-Muġrib fî tertîbi'l-Muʿrib**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, t.y., s. 31.
[80] AYNÎ, Bedreddin, ʿ**Umdetü'l-ḳārî fî şerḥi Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî**, Dâru İhyâi Türâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y., c. 21 s. 13.
[81] GÖKALP, Ziya, "Aile Ahlakı 3: Konak", **Yeni Mecmua**, 27 Eylül 1917, c. 1, sy, 12, s. 221.
[82] ASIM EFENDİ, c. 2, s. 1721-1722; MA'MER b. MÜSENNÂ, **Neḳāʾiżu Cerîr ve'l-Ferezdaḳ**, el-Mecmeu's-Sekafî, Abu Dabi, 1998, c. 1, s. 238; EBÛ ʿUBEYD, Ḳâsım b. Sellâm, **el-Ġarîbü'l-muṣannef**, Medine, 1414, c. 1, s. 386; EBÛ MÛSÂ el-MEDÎNÎ, **el-Mecmûʿu'l-muġīṯ fî ġarîbeyi'l-Ḳurʾân ve'l-ḥadîṯ**, Cidde, 1986, c. 1, s. 69.
[83] EBÛ HAYYÂN et-TEVHÎDÎ, **el-Beṣâʾir ve'ẕ-ẕeḫâʾir**, Dâru Sadr, Beyrut, 1988, c. 2, s. 114.

Çağdaş sözlüklerde üsre için, aile, kişinin ehli ve aşireti olarak mana verilmiştir.[84] *Müncid*, kişinin ehli, aile olarak meşhurdur demektedir.[85] Üsrenin aile manasına kullanımı hem câhiliye şiirinde[86] hem de eski İslâmî kaynaklarda[87] vardır. Hadiste "ثُمَّ زَنَى رَجُلٌ فِي أُسْرَةٍ مِنَ النَّاسِ"[88] şeklinde geçmiştir. Buradaki üsre, aşiret, ehl-i beyt ve akraba olarak tefsir edilmiştir.[89] Bununla birlikte 20. yüzyıla kadar yazılan fıkıh kitaplarında aile kelimesinin karşılığı olarak üsre kelimesine rastlanmamaktadır.[90]

İlk bölümdeki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere günümüzdeki aile kavramı ile bağlantılı kullanılan en yaygın kelime 'iyâl / اَلْعِيَالُ kelimesidir. Kişinin bakmakla sorumlu oldukları manasına gelen bu kelime hadislerde,[91] yer almış, ilk fıkıh eserlerinden[92] itibaren kullanılmıştır. Türkçe olarak evlat manasına ilk Kutadgu Bilig'de[93] yer almış, yukarıda bir kısım örnekleri verildiği üzere hem Kıpçak hem de Oğuz Türkçesinde Arapçadaki anlamı ile kullanılmıştır.

Gökalp'e göre İslâmiyet devrinde 'iyâl'in sınırları belirlenmiştir. Ona göre 'iyâl, bir adam vefat ettiğinde, başka akrabaları olsun olmasın her durumda vâris olanlardan oluşmaktadır. Bunlar da baba, oğul, koca, ana, kız ve karıdır. Ehl'de esas (merkez) dede ve nine iken 'iyâlde koca ve karısıdır.[94]

---

[84] AHMED MUHTAR ÖMER, **Mu'cemü'l-lügati'l-'Arabiyye'l-muâ'sıra**, 'Âlemü'l-Kütüb, b.y., 2009, c. 1, s. 91.

[85] MA'LÛF, Luvîs, **el-Müncid**, Matbaatü'l-Kâsolikiyye, Beyrut, t.y. s. 10.

[86] Meselâ bk. İBNÜ'L-ADÎM, Ebü'l-Kāsım Kemâlüddîn, **Buġyetü'ṭ-ṭaleb fî târîḫi Ḥaleb**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., c. 5, s. 2188; YÛSUF b. YES'ÛN, Ebü'l-Haccâc, **el-Misbâḥ limâ i'temme min şevâhidi'l-Îzâh**, Medine, 2008, c. 2, s. 1236.

[87] Meselâ bk. İBN HİŞÂM, Cemâlüddîn Abdülmelik, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, Mustafa Bâbi'l-Halebî, Kahire, 1375, c. 2, s. 33; BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahyâ, **Ensâbü'l-eşrâf**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, c. 4, s. 256.

[88] EBÛ DÂVUD, Süleymân b. el-Eşʿas, **Sünen**, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 2009, "Hudud", 26 (4450). Yahudilerden zina eden iki kişiyi anlatan uzunca bir hadistir. Bu bölümün tercümesi "sonra halktan bir aileden adamın birisi zina etti…" şeklindedir.

[89] HATTÂBÎ, Ebû Süleymân Hamd, **Meʿâlimü's-Sünen,** el-Matbaʿatü'l-İlmiyye, Halep, 1932, c. 3, s. 328; SİNDÎ, Muhammed b. Abdülhâdî, **Fetḥu'l-vedûd bi-şerḥi Süneni Ebî Dâvûd,** Mektebetü'l-Lîne, Demenhur, 2010), c. 4, s. 329.

[90] el-Mektebetü'ş-Şâmile'deki taramaya göre üsre kelimesinin aile manasına kullanıldığı ilk fıkıh kitabı, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî'ye (1882-1941) ait **el-Fıḳh ʿale'l-meẕâhibi'l-erbaʿa** (Beyrut 2003*)* adlı eserdir.

[91] Meselâ bk. İBN EBÎ ŞEYBE, **el-Muṣannef fi'l-eḥâdîṣ ve'l-âṣâr**, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1409), c. 18 s. 538 (35950); AHMED B. HANBEL, **el-Müsned**, Müessesetü'r- Risale, Beyrut 1421/2001), c. 21, s. 258 (13693).

[92] Meselâ bk. ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasan, **el-Kesb**, Dımeşk 1400, s. 47; İBN EBÛ ZEYD, **en-Nevâdir ve'z-ziyâdât**, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut 1999, c. 2, s. 287; ŞÂFİÎ, Muhammed b. İdris, **el-Ümm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1990, c. 2, s. 96; AHMED B. HANBEL, **el-Câmi' li-'ulûmi'l-İmam Ahmed**, Dâru'l-Felah, Mısır 2009, c. 8, s. 398.

[93] "Bu yañlığ 'iyâldın kaçan bar vefâ / Kılıkı yawuz ol kılınçı cefâ" (Böyle evlattan hiç vefa umulur mu; onun tabiatı kötü ve işi gücü cefâdır.) (YUSUF HÂS HÂCİB, **Kutadgu Biliğ**, haz. Mustafa S. Kaçalin, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 3390. Beyit, s. 180)

[94] GÖKALP, "Konak", s. 223.

Gökalp'e göre Arap semiyyesi (klanı) hay adını alan beraber konup göçen bir çeşit ortak mülkiyete sahip bir topluluktu ve Türklerin obasına benzerdi. Hayy'ın içinde ehl, ehlin içinde de 'iyâl adı ile daha küçük aileler vardı. Ehl, aynı hanede oturan dede, oğullar, torunlar ve bunların çocuklarından oluşurken; 'iyâl de karı-koca ve bunların çocuklarından ibaret idi. Hayy'ın merası ve su kaynağı ortak iken; ehl'in de çadırları ve sürüleri ortaktı. Ehl ve 'iyâl fiilen varlardı, ancak hakları yani hukukî tanınmışlıkları yoktu.[95] İslâmiyetle birlikte ehl'e de hukukî bir hak tanındı.[96]

III. AİLENİN KAPSAMI

Aile denildiğinde kimlerin kastedildiği hemen tüm dünyada birbirine yakın olsa da arada bazı farklar bulunmakta, bu da hukuk sistemlerine yansımaktadır. Ayrıca zamanımızda aile kavramı dinamik bir kavram kabul edilmekte, kapsamının zaman içerisinde değişebileceği kabul edilmektedir. Biz bu başlık altında önce ailenin günümüzde yürürlükte bulunan Türk hukukundaki kapsamına kısaca değinecek, sonra da İslâm hukukundaki kapsamını tespit etmeye çalışacağız

A. TÜRK HUKUKUNDA AİLENİN KAPSAMI

Türk Medeni Kanunu'nda aile kavramının bir tanımı bulunmamasına rağmen, konulan hükümler çerçevesinde Kanun'da aile için üç anlam öngörüldüğü ifade edilmektedir. Buna göre: Dar anlamda aile, sadece eşlerden oluşan birliği ifade eder. Kanun'un evlilik hukuku başlığı altında bu aile ile ilgili düzenlemeler vardır (Md. 118-281). Geniş anlamda aile, ana-baba ve çocukların oluşturduğu topluluğu ifade eder. Kanun'un ikinci kısmında 282 ila 363. maddeler arasında düzenlenmiştir. En geniş anlamda aile ise, "bir ev başkanının yönetiminde aynı çatı altında hep birlikte aile halinde yaşayan bireylerden oluşmuş bulunan insan topluluğudur." Bu kuruma "ev düzeni" adıyla Kanun'un 367. maddesinde yer verilmiş, aynı çatı altında yaşamak şartıyla kan ve kayın hısımlarıyla birlikte işçi, çırak, şoför, aşçı vb. hısım olmayan kişileri de aileye dâhil etmiştir.[97]

TMK'nın "Hısımlık" başlıklı ikinci kısmının ikinci bölümünün başlığı "Aile"dir. Burada nafaka sorumluğu, ev düzeni ve aile malları düzenlenmiştir. Nafaka sorumluluğunu düzenleyen 364. maddeye göre "Herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve altsoyu ile kardeşlerine nafaka vermekle yükümlüdür." Buna göre aslında aile tanımını dar, orta, geniş ve en geniş şeklinde dörtlü yapmak gerekmektedir. Orta aileyi "ana-baba ve çocukların oluşturduğu birlik", geniş aileyi "bir şahıs esas alındığında üst soy, alt soy ve kardeşleriyle

[95] GÖKALP, Ziya, "Aile Ahlakı I", **Yeni Mecmua**, 13 Eylül 1917, c. 1, sy. 10, s. 185.
[96] GÖKALP, "Konak", s. 223.
[97] AKINTÜRK, Turgut / ATEŞ, Derya, **Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku 2. Cilt**, 23. basım, Beta Yayınları, İstanbul, 2021, s. 5-6; ÇETİNER, Selma, "Hukukumuzda 'Aile' Kavramı", **Terazi Hukuk Dergisi** 5, sy. 41 (Ocak 2010), 62-63.

oluşturduğu birlik" için kullanmak gerekir.[98] Ancak literatürde genellikle kabul edilen yukarıdaki taksimdir. Bu da aile için birlikte yaşamanın esas alınması sebebiyledir. Aynı hanede yaşamayanlar aile kavramı içerisine dâhil edilmediğinden üst soy, alt soya ve kardeşlere karşı nafaka sorumluluğu olmasına rağmen literatürde aile kapsamına girdirilmemiştir.

Aile hukuku ile doğrudan bağlantılı diğer bir kanun olan 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da da aile tanımı bulunmamaktadır. Daha önce 6284 ile ilga edilen 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun Uygulanması Hakkında Yönetmeliğin tanımlara ilişkin 4. maddesinde aile; "Aynı veya ayrı çatı altında yaşayan eş ve çocuk ile aynı çatı altında yaşayan diğer aile bireylerini, ...ifade eder" şeklinde tanımlanmıştı. Aslında burada da bir aile tanımı yapılmamakta, Kanun'un kimleri kapsayacağı açıklanmakta idi. Yeni yönetmelikte ise bu tanım yer almamıştır. 6284 sayılı Kanun'un 1. maddesinden anlaşılacağı üzere, şiddete uğrayan veya uğrama tehlikesi bulunan "kadınlar", "çocuklar", "aile bireyleri" ve "tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişiler", Kanun kapsamında korunan kişilerdir.

Burada aile bireyleri hakkında bir açıklama yoktur. Bu sebeple, alanla ilgili temel kanun olan TMK'daki aile taksiminin esas alınacağı söylenebilir. Uygulama TMK'daki en geniş ailenin esas alındığını göstermektedir.[99] Ancak eş ve çocukların beraber yaşama şartını getirmemesi ve Kanun'un "Ev içi şiddeti" düzenleyen 2/1-b maddesinde nikahsız birlikteliklerin de Kanun kapsamına alınması, aileyi TMK'dan daha geniş kabul ediyor gözükmektedir.

Türk Ceza Kanunu'nun Sekizinci Bölümü, "*Aile Düzenine Karşı Suçlar"ı* düzenlemektedir. Bu bölümde 230-231. maddede en dar kapsamda aile esas alınmıştır.

232/1. madde "Aynı konutta birlikte yaşadığı kişilerden birine karşı kötü muamelede bulunan kimse…" diyerek en geniş anlamda aileyi esas almış, akrabalık şartı getirmemiştir. Bu maddenin ikinci fıkrası, "İdaresi altında bulunan veya büyütmek, okutmak, bakmak, muhafaza etmek veya bir meslek veya sanat öğretmekle yükümlü olduğu kişi üzerinde, sahibi bulunduğu terbiye hakkından doğan disiplin yetkisini kötüye kullanan kişi…" diyerek usta çırak ilişkisini de aile kavramı içine dâhil etmiş gözükmektedir.

[98] Hüseyin Hatemî / Burcu Kalkan Oğuztürk buna işaret etmişlerdir. Bk. HATEMİ, Hüseyin/ KALKAN OĞUZTÜRK, Burcu, **Aile Hukuku**, 5. Basım, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2016, s. 3-4.

[99] Yar. 4. CD, E. 2019/7967 K. 2021/29909, 22.12.2021; Yar. 1. CD, No. E. 2018/2803, K. 2020/2538, 26.10.2020; Yar. 1. HD, E. 2015/9571, K. 2018/9021, 12.04.2018.

233/1. Madde, TMK'da nafaka sorumluluğunda düzenlenen geniş aileyi esas alırken, bu maddenin ikinci fıkrası nikahsız birlikteliği de aile kavramı içine dâhil etmiştir.

Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK) "Aile Konutu"nu düzenleyen 349. maddesi en dar anlamda aileyi esas alırken, "Bakma Sözleşmesi"ni düzenleyen maddelerden 614. maddenin en geniş manadaki aileyi yani ev düzenini esas aldığı görülmektedir.

5543 Sayılı İskân Kanunu'nun 17. maddesinde "İskânda aile kabul edilecekler" sıralanırken, "a) Karı ile koca, b) Evlenmemiş çocuklar, ana ve baba ile veya bunlardan sağ olanı ile birlikte, c) Evli çocuklar, evli torunlar ile çocuksuz erkek ve kadın dullar başlı başına, ç) Anasız ve babasız bekâr kardeş çocuklar birlikte ve eşit hisselerle; bekâr kardeşi olmayan ya da tek kalan çocuklar başlı başına, bir aile olarak iskân edilirler" denilerek dar ve geniş aile esas alınmış hatta tek bir fert bile aile sayılmıştır.

Görüldüğü üzere günümüz hukuk literatüründe üçlü tasnif yerleşmiş olsa da aslında tüm uygulamalar ve mevzuat dikkate alındığında dörtlü tasnif daha uygun gelmektedir. Meselâ yürürlükteki miras hukukuna göre üç zümre mirastan istifade edebilmektedir. Karşılıklı sorumluluk anlamında en geniş aileye dâhil edilen, hizmetçi, şoför gibiler ve uzak akrabalar miras dışında bırakılmış, ancak kan hısımlığı olan geniş bir topluluk vârislere dâhil edilmiştir.[100] Hatta miras hukukuna göre yapılmak istenirse, aile tanımı biraz değişmektedir. Buna göre dar aileyi eş ve çocuklar oluşturmakta, çocuklar olmadığında torunlar da devreye girdiği için alt soyun buraya dâhil edilmesi gerekmektedir. Geniş aileye bunların yanında ana baba, kardeşler ve kuzenler; en geniş aileye de büyük anne, büyük babalar ve onların evlatları girmektedir.

B. İSLÂM HUKUKUNA GÖRE AİLENİN KAPSAMI

Aile mefhumu en baştan beri İslâm'da bulunmakla birlikte ıstılâhî anlamda aile kavramı 19. yüzyılda literatüre girmiştir. Bu sebeple fıkıh kitaplarımızda aile ile ilgili bir tanım yer almadığı gibi, özel olarak kapsamı ile ilgili açıklamalar da yapılmamıştır. Şu anda aile kelimesinin manalarından birini içeren ve aile kelimesi ile aynı kökten gelen 'iyâl ve ehl tanımlanmış ve kapsamı da bazı eserlerde tadat edilmiştir. Ancak dar, geniş diye bir ayrım veya ailenin farklı manaları açık olarak yazılmamıştır. Bu aile mefhumunun bulunmamasından değil, biraz fıkhın yapısından, biraz da böyle bir tanıma ihtiyaç hissedilmemesinden kaynaklanmaktadır. Fıkhımız meseleci (kazuistik) yapıda olduğu için hemen her

[100] 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu", RG. 22.11.2001, S. 24607, md. 495-497; Geniş açıklama için bk. ENGİN, Baki İlkay / SEROZAN, Rona Ahmet, **Miras Hukuku**, 7. basım, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 145-48.

husus ayrıntılı olarak çözüme kavuşturulmuş, bu da kısa tanımlara ihtiyaç bırakmamıştır. Ayrıca Kur'an'ın ilke itibariyle bireyi muhatap alması nedeniyle fıkıhta da mükellef kişiler esas alınmış, evlilik başta olmak üzere aileye karşı yükümlülükler koca ekseninde incelenmiştir.[101]

Günümüz aile hukuku ile ilgili Türkçe eserlerde ailenin ne olduğu ve kapsamı söz konusu edilmemiş, temel olarak evlilik ve sona ermesi ile ilgili konular yer almıştır. Evlenme engelleri, mehir, eş nafakası, nesep (soybağı) evlilik başlığı altında incelenirken; talâk (boşama), tefrik (hakimin ayırması), hul', liân, iddet, hidâne, gibi konular evliliğin sona ermesi başlığı altında; evlat ve akraba nafakası bazı kitaplarda eş nafakası ile anlatılırken, çoğunlukla evliliğin sona ermesi bölümünde anlatılmıştır.[102]

Miras ise Türkçe Aile Hukuku kitaplarında yer almamakta; İslâm hukuku ile ilgili yazılan genel kitaplarda "miras hukuku" adıyla aile hukukundan farklı başlık altında incelenmektedir.[103] Bunun istisnası, Hamdi Döndüren'in *Aile İlmihali*'dir. Orada evlilik ve sona ermesi ile ilgili hükümlerden sonra, vasiyet ve mirasla ilgili hükümlere de yer verilmiştir.[104]

Bu tasnif, Türkiye'de aile hukuku alanında yazan İslâm hukukçularının aile denildiğinde genellikle en dar manada aile ile orta genişlikteki aileyi esas aldıklarını ya da aileyi bu şekilde anladıklarını göstermektedir.

Arap dünyasında aile hukuku ile ilgili eserler ya el-ahvâlü'ş-şahsiyye ya da ahkâmu'l-usre adıyla kaleme alınmıştır. Bu eserlerde de temelde evlilik ve sona ermesi ve bunlarla ilgili hukuk kaydedilmiştir. Meselâ, Muhammed Ebû Zehre'nin (öl. 1974), *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye* adlı eserinin[105] ana başlıkları, evlilik, evliliğin sona ermesi, evlâdın hakları şeklindedir. Diğerleri de bu minvaldedir.[106]

Muhammed Mustafa Şelebî'nin, *Ahkâmü'l-üsre* adlı eseri de üç kısımdır: Birinci kısım evlilik ve eserleri, ikinci kısım evliliğin sona ermesi, üçüncü kısım evlat ve

---

[101] APAYDIN, H. Yunus, "İslâm Hukukunda Aile", **Uluslararası Aile Sempozyumu - Günümüzde Aile**, ed. Ömer Çaha, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 139.

[102] Meselâ bk. ACAR, H. İbrahim, **İslâm Aile Hukuku**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2017; ARSLAN, Mehmet Selim, **İslâm Aile Hukuku**, 3. Basım, Emin Yayınları, Bursa 2019; YAMAN, Ahmet, **İslâm Aile Hukuku**, Marifet Yayınları, İstanbul 1999; KARAMAN, Hayrettin, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, Nesil Yayınevi, İstanbul, 1996, c. 1.

[103] Meselâ bk. ÇALIŞ, Halit / YAMAN, Ahmet, **İslâm Hukuku**, Bilay Yayınları, İstanbul 2018; KARAMAN, Hayreddin, **Mukayeseli**..., c. 1.

[104] bk. DÖNDÜREN, Hamdi, **Delilleriyle Aile İlmihali**, Altınoluk, İstanbul, 1995.

[105] EBÛ ZEHRE, Muhammed, **el-Ahvâlü'ş-şahsiyye**, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, t.y.

[106] bk. HALLAF, Abdülvehhâb, **Ahkâmü'l-ahvâli'ş-şahsiyye fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye**, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1938); ÂMİR, Abdülaziz, **el-Ahvâlü'ş-şahsiyye fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye**, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1984.

akraba hakları şeklindedir. İskenderiye Hukuk Fakültesi hocalarının yayımladığı Ahkamü'l-üsre'lerde de konular aynı minval üzere ele alınmıştır.[107]

Bu alanda istisna sayılabilecek Muhammed Kadri Paşa'nın (öl. 1306/1888), aile hukuk alanında kanun taslağı olarak hazırladığı *el-Aḥkâmü'ş-şerʿiyye fi'l-aḥvâli'ş-şaḫṣiyye* adlı eserdir.[108] Kadri Paşa taslağı iki kısım (cüz) halinde hazırlamış, birinci kısımda "kişinin kendisine özel hükümler" ana başlığı altında kitap olarak, 1- nikah, 2- karı ve kocanın birbiri üzerindeki hakları, 3- nikahı sona erdiren şeyler, 4- çocuklar, 5- vasi, hacr, hibe, vasiyyeti; ikinci kısımda ise mirası yazmıştır. Nesebin sübutu, ebeveynin vazifeleri, ebeveyn nafakası, zevi'l-erhâm[109] nafakası, babanın velâyeti hususlarını "çocuklar (evlâd)" başlığı altında yazmıştır.

Bu eserlerin hiçbirinde âkıleden ve velâdan bahsedilmediği gibi akitle bir aile ferdi olmak konusuna, bunun imkânına ve böyle durumda hak ve sorumluluklara değinilmemiştir. Bu da ahvâl-i şahsiye veya aile hukuku alanında yazanların genel itibari ile bunu dar manada aile olarak anladıklarını göstermektedir. Öyle ki bu eserlerde ebeveyn-evlat arasındaki ilişki ve hukuk bile yeterince incelenmemiştir. Evlâdın hukukundan bahsedilirken nesep, nafaka ve hidâne haklarından bahsedilmiş, ebeveyne karşı ise sadece nafaka sorumluluğundan bahsedilmiştir.

Klasik fıkıh kitaplarında aile hukukuna taalluk eden hükümler değişik bölümlere dağıtılmıştır. Kitap adıyla yazılan müstakil bölümlerde çok sayıda ortak başlık olduğu gibi farklı başlıklar da bulunmaktadır. Meselâ aile hukuku ile ilgili hükümler; Hanefî mezhebinin ilk kitaplarından *Kitâbu'l-Asl'*da, rada', talâk, ıtak, vesâyâ, ferâiz, velâ, hünsâ, akl (âkıle), lükata, nikah; Mâlikî mezhebinin ilk eseri *Müdevvene*'de, sünnet talâk, talâka yemin, nikah, halvet, ricat, mut'a, hul', tahyîr ve temlik, rada', zıhâr, îlâ, liân, istibrâ, ıtk (köle azadı), tedbir (müdebber köle), ümmehâtü'l-evlâd (efendisinden çocuk sahibi cariye), velâ, mevâris, vesâyâ, kısmet (miras taksimi ile ilgili bazı hükümler); Hanbelî mezhebinin ilk eserlerinden *Muhtasaru'l-Hırakî*'de, lakît (buluntu çocuk), ferâiz, vesâyâ, velâ, nikah, mehir, velime (düğün yemeği), işretü'n-nisâ (hanımlarla iyi geçinmek), hul',talâk, îlâ, zıhâr, liân, iddet, rada', yakınların nafakası, ıtk, müdebber, ümmehâtü'l-evlâd'ın azadı kitapları içinde incelenirken, İmam Şâfiî'nin eseri *el-Ümm*'de lakît (buluntu çocuk), ferâiz, vesâyâ, velâ ve halef, nikah, talâk, mehir, muharremât, nafaka, liân, vesâyâ, mevârîs başlıkları altında kaydedilmiştir.

---

[107] bk. ŞERNEBÂSİ, Ramazan Ali es-Seyyid, **Ahkâmü'l-üsre fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye**, Menşûrâtü'l-Halebi'l-Hukûkiyye, Beyrut, t.y.; SİRÂC, Muhammed Ahmed / İMÂM, Muhammed Kemal, **Ahkâmü'l-üsre fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye**, Dâru'l-Matbaâti'l-Câmiiyye, İskenderiye, 1999.

[108] KADRİ PAŞA, Muhammed, **el-Aḥkâmü'ş-şerʿiyye fi'l-aḥvâli'ş-şaḫṣiyye; İslâm Aile ve Miras Hukuku**, çev. İsmail Hünerlice/Selim Öztürk, Muallim Neşriyat, İstanbul, 2020; Matbaat-ı Emin Hindiyye, Mısır, 1335/1917.

[109] Birbirleri ile evlenmeleri yasak olan rahim ve nesep akrabaları.

Biz klasik fıkıh kitaplarındaki bu başlıklara ve içindeki hükümlere bakarak ailenin kapsamını tesbit etmeye ve aile denildiğinde ne anlaşılması gerektiğini ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken aile kelimesinin ifade ettiği birbirine muhtaçlık, birisinin idaresinden ve bakımından sorumlu olma, birbirine karşı yükümlülük taşıma manalarını dikkate alarak, nafaka sorumluluğu, miras hakkı, velâ ve âkıle (diyet ödeme yükümlülüğü) gibi kıstaslara bakacağız.

1. NAFAKA SORUMLULUĞU YÖNÜNDEN AİLE

İslâm hukukuna göre nafaka, evlilik, akrabalık ve sahiplik ilişkisi ile doğar.[110] Günümüzde sahiplik yani kölelik nedeniyle nafaka yoktur, ancak onun yerine hizmet akdi veya bakım sözleşmesi ile nafaka hakkı bulunmaktadır.

Mezheplerin tamamı evlilik durumunda, belli şartları taşımak şartıyla[111] kadının nafakasının kocasına vacip olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.[112] İbn Hazm (öl. 456/1064) hariç bu yükümlülük tek taraflıdır. Yani kadına erkeğin nafakası vacip değildir. Kadının zengin, erkeğin fakir olması, hatta erkeğin çalışamayacak durumda olması da bunu değiştirmemektedir. İbn Hazm, bir erkek kendinin ve hanımının nafakasını teminden âciz kaldığında, nafaka yükümlülüğünün -eğer zengin ise- kadına ait olacağını söylemiştir.[113]

Ayrıntılarda bazı farklılıklar olsa da belirli şartlar dâhilinde[114] çocukların nafakasının da öncelikle babaya vacip olduğu hususunda mezheplerin ittifakı vardır.[115] Küçük erkek çocuk, çalışamayan büyük erkek çocuk ve evli olmayan kız çocuklarının nafakası, zor durumda olsa bile çalışabilecek durumda olduğu müddetçe babaya aittir.[116]

Baba vefat eder veya nafakaya gücü yetmezse çocuğun nafakasının kime ait olacağı hususunda farklı görüşler vardır. Ancak İmam Mâlik'in (öl. 179/795) üst

---

[110] ERBAY, Celal, "Nafaka", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c. 32, s. 282; Kâsânî, c. 4, s. 15.
[111] Şartlar için bk. ZEYDÂN, Abdülkerim, **el-Mufassal fî ahkâmi'l-mer'e**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, c. 7, s. 156-160.
[112] KÂSÂNÎ, 'Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd, **Bedâ'iʿu'ş-şanâ'iʿ fî tertîbi'ş-şerâ'iʿ**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406, c. 4, s. 15-16; KĀDÎ ABDÜLVEHHÂB, **el-Maʿûne ʿalâ meẕhebi ʿâlimi'l-Medîne**, el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekke, t.y., s. 782; MÜZENÎ, İsmâʿîl b. Yaḥyâ, **el-Muḫtaşar (el-Ümm'ün sonunda)**, Dâru'l-Maʿrife, Beyrut, 1990, c. 8, s. 336; İBN KUDÂME, c. 11, s. 347-348.
[113] İBN ḤAZM, Ebû Muḥammed ʿAlî, **el-Muḥallâ**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.), c. 9, s. 254.
[114] Şartlar için bk. MÂVERDÎ, Ebü'l-Hasen Alî, **el-Ḥâvi'l-kebîr fî fikhi meẕhebi'l İmâm'ş-Şâfiʿî**, Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1999, c. 11, s. 478.
[115] KÂSÂNÎ, c. 4, s. 32-33; İBNU'L-CELLÂB, Ebü'l-Kāsım Ubeydullāh, **et-Tefrîʿ fî fıḳhı'l-İmam Mâlik b. Enes**, Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 2007), c. 2, s. 63; MÜZENÎ, c. 8, s. 339; İBN KUDÂME, c. 11, s. 372-373.
[116] ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasan, **el-Aṣl**, Dâru İbn Ḥazm, Beyrut 2012, c. 4, s. 548; KÂSÂNÎ, c. 4, s. 35.

soy ve anneye nafaka vacip olmayacağı görüşü haricindekilerin ortak noktası belli şartlarla hem dede hem de anneyi çocuğun nafakasından sorumlu tutmalarıdır.[117]

Bir erkeğin muhtaç olan ana-babasının nafakası ile yükümlü olduğu üzerinde mezheplerin ittifakı vardır. Mâlikîler haricindeki mezhepler, eğer imkânları varsa, kız çocukların da ana-baba nafakasından sorumlu olduğunu kabul etmişlerdir.[118]

Mâlikîler evlat ve ebeveyn haricinde nafaka sorumluluğunu kabul etmemişlerdir. Buna göre dede/nine torun arasında nafaka sorumluluğu yoktur.[119] Şâfiîlere göre ise usul (üst soy) ve füru (alt soy) haricindeki akraba için nafaka yükümlüğü yoktur. Akrabaya nafaka yükümlülüğünü daha geniş çerçevede kabul edenler hangi akrabaya nafaka yükümlülüğü olduğu hususunda üç görüş ileri sürmüşlerdir:

a- Hanefîlere göre nafaka mecburiyeti zevi'l-erhâm olan mahremler içindir. Böyle olmayanlar için yoktur. Kişi, vâris olsalar bile, amcaoğlunun ve azat ettiği kölenin nafakasını karşılama mecburiyetinde değildir. Çünkü bunlar zîrahm değildir.[120] Kişi, kendilerine vâris olamasa bile eğer zengin bir vârisleri yoksa halası, teyzesi gibi tüm zevi'l-erhâm mahremlerin nafakasından sorumlu tutulur.[121]

b- Hanbelîlerde zâhir görüşe göre birbirlerine vâris olabilecek bütün akrabalar arasında nafaka sorumluluğu vardır.

c- Evzâî (öl. 157/774), İshak b. Râhûye (öl. 238/853) ve bir rivâyette Ahmed b. Hanbel (öl. 242/855), nafaka yükümlülüğünün asabede olduğu görüşündedirler.[122]

Bu bilgiler ışığında nafaka sorumluluğuna göre ailenin en dar kapsamı karı-kocadan oluşan birliktir. Bunu hemen karı-koca evlatların oluşturduğu birlik, onu usul ve fürû'nun dâhil olduğu birlik, onu da zevi'l-erhâm ve asabenin olduğu birlik takip etmektedir. Bu taksime göre, dörtlü bir tasnif olmaktadır.

Diğer bir bakışla karı-koca ve evlatlardan oluşan birliği en dar anlamda aile olarak değerlendirebiliriz. Çünkü en güçlü nafaka bağlantısı bunlar arasındadır. Diğerleri de bunu takip eder ki, bu sefer de üçlü bir tasnif olur.

---

[117] MÂVERDÎ, c. 11, s. 479; İBN KUDÂME, c. 11, s. 373-374, 383.
[118] İBNU'L-CELLÂB, c. 2, s. 63; KÂSÂNÎ, c. 4, s. 32; MÜZENÎ, c. 8, s. 339; İBN KUDÂME, c. 11, s. 373-374.
[119] İBNU'L-CELLÂB, c. 2, s. 64.
[120] ŞEYBÂNÎ, **el-Aşl**, c. 10, s. 340.
[121] ŞEYBÂNÎ, **el-Aşl**, c. 4, s. 548-549.
[122] İBN KUDÂME, c. 11, s. 381.

2. MİRAS HUKUKUNA GÖRE AİLENİN KAPSAMI

İslâm hukukunda mirasçılık sebepleri kan hısımlığı, evlilik ve velâdır. Miras paylaştırmada üç grup vardır: Ashâbü'l-ferâiz, asabe ve zevi'l-erhâm.[123] Hanefîler muvâlât akdi ile de mirasçılığı kabul ettiklerinden bu dörde çıkarılabilir.[124]

Ashâbü'l-ferâiz payları belli olanları ifade eder ki bunlar karı, koca, baba, anne, kız, oğul kızı, öz kız kardeş, baba bir kız kardeş, anne bir erkek ve kız kardeşler, baba tarafından araya kadın girmeyen dedelerle anne ve baba tarafından ninelerdir.[125]

Asabe, nesebiyye ve sebebiyye olarak ikiye ayrılır. Asabe-i nesebiyye miras bırakana erkek vasıtasıyla bağlı kan hısımlarını; sebebiyye ise azatlık ilişkisi ile bağlı kişileri ifade eder. Asabe-i nesebiyye, kişinin füruunu, baba taraftan usulü, kardeşler, amcalar ve amcaların erkek çocuklarını içine alır. Daha öteye gitmez. Meselâ, hala asabeden değildir.[126]

Zevi'l-erhâm ise ashâbü'l-ferâiz ve asabe dışında kalan teyze, annenin babası, kızdan torunlar, dayı gibi kan hısımlarını ifade eder.[127]

Miras hukukuna göre aile kapsamını tespit ederken asıl olarak hacbe bakmak gerekir. Çünkü ashab-ı feraizle asabe arasında geçişkenlik bulunmaktadır. Birinin varlığının diğerini mirastan mahrum bırakması demek olan hacb iki türlüdür: Miras payının eksilmesine hacb-ı noksan (eksiltici hacb); tamamen mirastan mahrum olmaya hacb-ı hırman (düşürücü hacb) denilir. Mirastan hiçbir şekilde mahrum olmayan yakınlar, koca, karı, oğul, kız, baba ve anadır. Bunlardan baba olmadığında dede devreye girer, baba ve oğul birlikte olmadığında erkek tarafından torunlar mirasçı olurlar. Asabe kendi içinde kademe kademe birbirlerini hacbederken asabenin varlığı da zevi'l-erhâmı hacbeder. Zevi'l-erhâm da velâ akdi ile mirasçı olanı hacbeder.[128]

---

[123] İmam Mâlik ve İmam Şâfiî zevi'l-erhâmın mirasçı olamayacağı, asabeden sonra mirasın devlet hazinesine kalacağı görüşündedirler. Ancak Mâlikî mezhebinde hicrî ikinci, Şâfiîlerde ise dördüncü yüzyıldan itibaren, devlet hazinesinin gerektiği gibi kullanılmadığı gerekçesiyle, zevi'l-erhâmın mirasçı olabileceklerine fetva verilmiştir. (KARAMAN, ***Mukayeseli***..., c. 1, s. 476.)

[124] MEVSILÎ, Abdullah b. Mahmûd, **el-İḫtiyâr li taʿlîli'l-Muḫtâr**, Matbaʿatü'l-Ḥalebî, Beyrut, 1937, c. 5, s. 111.

[125] DÖNDÜREN, Hamdi, "Ashâbü'l-Ferâiz", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, c. 3, s. 467-468.

[126] MEVSILÎ, c. 5, s. 92-94; KARAMAN, "Asabe", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, c. 3, s. 452-453.

[127] MEVSILÎ, c. 5, s. 105; AKTAN, Hamza, "Zevi'l-Erhâm", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, c. 44, s. 307-308.

[128] MEVSILÎ, c. 5, s. 94-96; ÖZEN, Şükrü, "Velâ", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 2013, c. 43, s. 14-15.

Bu hükümlere göre bir tasnif yapılmak istendiğinde ailenin ilk halkasını hiçbir şekilde mirastan mahrum olmayan koca, karı, çocuklar ile baba ve ana oluşturmaktadır. Bir sonraki halka dedeler, torunlar ve kardeşlerin dâhil olduğu halkadır. Bunları ise asabenin geri kalanı, sonra zevi'l-erhâm, sonra da muvâlât akdi ile bağlanan kişiler takip etmektedir. Bu tasnife göre, beşli bir taksim yapılabilir. Dar aile eşler, çocuklar, ana ve babadan; orta aile bunlara dedeler, nineler ve kardeşlerin dâhil edilmesinden; büyük aile asabeden, geniş aile asabe ve zevi'l-erhâmdan, en geniş aile ise bunlara muvâlât akdi yapanların dâhil edilmesiyle oluşmaktadır.

Burada şunu da eklemek gerekir ki İslâm hukukuna göre din farkı mirasçılığa engeldir. Bu sebeple miras hukuku açısından gayrimüslim yakınlar aile içine dâhil edilemez.

3. VELÂ AKDİ YÖNÜNDEN AİLENİN KAPSAMI

Kökü bir şeye çok yakın olmak manasına gelen "el-vely" kelimesinden türeyen **velâ,** lügatta bir şeye sahip olmak, yardım etmek ve yakınlık anlamlarına gelmektedir.[129] Fıkıh terimi olarak "âzatlıktan veya muvâlât akdinden doğan hükmî akrabalık bağını" ifade etmektedir.[130] Aralarında velâ bağı bulunan taraflardan her birine mevlâ denir.[131] Tariften anlaşıldığı üzere iki çeşit velâ vardır.

a) Azatlık nedeniyle doğan velâ: Bu velâ bir kişinin sahip olduğu köleyi azat etmesi (itâk) veya mülkiyetine geçen kölenin doğrudan azat olması (ıtk) ile doğar. Azatlı köle ile eski sahibi arasında satılamayan, feshedilemeyen, başkasına devredilemeyen bir velâ bağlantısı kurulur ve bu azatlının işlediği diyet ödenmesi gereken cinâyeti mevlâsı (eski sahibi) ve âkılesi öder. Mevlâ da azatlının asabesi arasına dâhil olur ve kendisini hacbedecek asabeden kimse olmadığında ya ashab-ı ferâizden artan miras payını ya da mirasın tamamını alır. Cumhura göre zevi'l-erhâmdan önce gelir.

b) Muvâlât akdinden doğan velâ: Muvâlât akdi, dört mezhep arasında sadece Hanefîlerin kabul ettiği bir akittir ve Hanefî fıkıh kitaplarında, "Müslüman olan birinin, eliyle Müslüman olduğu kişi veya başkasına, 'sen benim mevlâmsın, eğer ölürsem mirasçım sen olursun, cinâyet işlersem âkılem senin tarafındır' demesi ve karşı tarafın bunu kabul etmesi ile gerçekleşen bir akit" olarak tarif edilmiştir.[132] İbnü'l-Hümâm baş taraftaki kaydın, bir kişinin delâleti ile Müslüman olan birinin başkasıyla muvâlât akdi yapamayacağına dair tevehhümü def etmek için

[129] ASIM EFENDİ, c. 6, s. 6039-6040.
[130] ZEYLAÎ, c. 5, s. 175.
[131] ÖZEN, c. 43, s. 11.
[132] KUDÛRÎ, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr, **el-Muḫtaṣar**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 183; MERĠĪNÂNÎ, c. 3, s. 270; MEVSILÎ, c. 4, s. 44.

konduğunu söylemektedir. Ayrıca miras ve diyet zikredilmeden sadece bir tarafın "seninle velâ akdi yaptım", diğer tarafın "kabul ettim" demesi ile de akdin gerçekleşeceğini söylemiştir.[133]

Gayrimüslimler ve nesebi bilinmeyen buluntu çocuk (lakît) de muvâlât akdi yapabilir. Bu sebeple muvâlât akdini "akrabası olmayan bir kişinin başka biriyle, ölürse mirasçısı olması, cinâyet işlerse diyetinin o şahıs ve âkılesi tarafından ödenmesi şartıyla akit yapmasıdır" şeklinde tarif daha uygundur.[134]

Muvâlât akdi yapabilmek için tarafların akıllı, bâliğ olması; akit yapanın asabe veya zevi'l-erhâm vârisinin olmaması gerekir. Vâris sadece koca veya karı ise velâ akdi yapabilir. Ayrıca akit yapanın azat edilmiş olmaması ve daha önce gerçekleşen bir cinâyet için diyet borcunu beytülmalin ödememiş olmaması gerekir. Azat edilenin mevlâsı eski sahibi, beytülmalin diyet borcunu ödediği kişinin mevlâsı ise beytülmaldir. Müslüman olmak, erkek olmak ve dâru'l-İslâm'da olmak şartı yoktur. Müslüman zimmî ile, zimmî zimmî ile, zimmî Müslüman ile velâ akdi yapabilir. Muvâlât akdi bağlayıcı bir akit değildir. Ancak bir taraf diyet ödediğinde bağlayıcı hâle gelir. Bundan sonra ancak iki tarafın oluru (ikâle) ile feshedilebilir.[135]

Velâ hükümlerine baktığımızda köle aileden biri olduğu gibi azat edildikten sonra da aynı aileden sayılmaya devam etmektedir. Bu bağlılık da koparılabilecek bir bağlılık değildir. Muvâlât akdi ise bir aileye akit yoluyla tamamen yabancı birinin dâhil olabileceğini göstermektedir. Kölelik zamanımızda bulunmadığı için köle veya azatlı yoluyla aileye dâhil olma imkânı kalmamıştır. Ancak akit yoluyla dâhil olma yolu açıktır.

4. FARKLI HÜKÜMLER AÇISINDAN AİLENİN KAPSAMI

Nafaka ve miras haricinde, diyet ödenmesi gereken cinâyetler için söz konusu olan âkıle müessesesi, yoksul olmasına rağmen zekât verilemeyecek yakınlar ve evlenme yasakları da aile çeşitleri ve kapsamını anlamada yol gösterici olacaktır.

Hanefîler dışındaki mezheplere göre âkıleyi, cinâyeti işleyenin asabesi oluşturur. Hanefîler ise Hz. Ömer'in uygulamasına istinaden âkılede önceliğin aynı divana kayıtlı olan "divan ehli"ne ait olduğu, sonra asabeye geçtiği görüşündedirler.[136]

---

[133] İBNÜ'L-HÜMÂM, c. 9, s. 230.
[134] Benzer bir tarif için bk. ÜNALAN, Abdulkerim, "İslâm Hukukunda Muvalât Akdi ve Sigorta Açısından Değerlendirilmesi", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, cilt: 10, sayı: 1, s. 1-17, s. 4.
[135] KÂSÂNÎ, c. 4, s. 170-171.
[136] AKTAN, Hamza, "Âkıle", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1989, c. 2, s. 248-249.

Câhiliye'de âkıle hem müsbet hem de menfi manada kan davası dayanışmasını ifade ediyordu. Müsbet şekli bir ferde yapılan bir cürmün intikamını almak tüm âkıledaşlara düşüyordu; menfisi ise bir ferdin işlediği cürmün intikamı tüm âkıledaşlardan alınabiliyordu. İntikam yerine diyet alınacaksa bu sefer tüm âkıle bunu ödemekle yükümlü aynı zamanda ödenen diyette hak sahibi idiler.[137]

Gökalp'e göre ilk başlarda tüm kan akrabalarına zevi'l-erhâm denirken âkıle ile bunları ödemek mükellefiyeti olanlara asabe denmiş ve burada kan bağlantısı olmayanların da velâ, ıtâk gibi yollarla asabeye katılabilmesinin yolu açılmıştır.[138]

Bu görüşler muvacehesinde bakıldığında, geniş aile içerisinde asabe yer aldığı gibi aile hukuku kapsamında birbirlerine bağımlı olanların da aile kavramı içerisinde düşünülebileceğini göstermektedir.

Zekâtla ilgili hükümlerde, nafakası ile sorumlu olunan kişilerden yoksul olsalar bile eşe,[139] usul ve fürua zekât verilemeyeceği ifade edilmiştir.[140] Bu hüküm bunların ailede ilk halkada olması gerektiği hususunda bir karinedir.

Kişinin, usul ve füruu, kardeşleri ve kardeşlerin füruu, baba ve annenin kardeşleri, eşin usul ve füruu, usulün eşleri, füruun eşleri, süt anne, süt baba ile onların usul ve füruu ve süt çocukları ile evlenmesi daimî olarak yasaktır.[141] Bu hükümler dikkate alındığı zaman, aile kavramının içine süt akrabaları, eşin füruu yani üvey kız ve torunlar ile babanın eşleri yani üvey annelerin de dâhil edilebileceğini göstermektedir. Ancak aile kelimesinin kök anlamları aynı evde yaşamadıkları müddetçe bunların aile kavramı içine daimî olarak dâhil edilemeyeceğini göstermektedir.

5. OSMANLI HUKUK-I ÂİLE KARARNAMESİ AÇISINDAN AİLE

1917 yılında kabul edilip kısa süreli yürürlükte kalan Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnamesi'nde ailenin bir tanımı yer almadığı gibi münâkehât ve müfârâkât olarak iki bölüm halinde en dar manadaki aile ilgili hükümler düzenlenmiştir. Nafaka ile ilgili bölümde bile sadece zevce nafakası düzenlenmiştir. Kararnamenin 130. maddesinde karı-koca arasında hakemlik yapacak "aile meclisi" düzenlenmiş, ancak burada içlerinden hakem tayin edilecek ailenin kapsamı belirtilmediği gibi esbâb-ı mûcibe lâyihasında da bir açıklama

[137] GÖKALP, "Konak", s. 221.
[138] GÖKALP, "Konak", s. 222.
[139] İmâmeyn kadının kocasına zekât verebileceği görüşündedirler; ancak mezhepte fetvaya esas görüş bu değildir.
[140] MERĞĪNÂNÎ, c. 1, s. 111.
[141] MEVSILÎ, c. 3, s. 84-85.

yapılmamıştır.[142] Bununla birlikte bazı maddelerdeki düzenlemeler ve bunlarla ilgili açıklamalar geniş aileye işaret edecek şekildedir.[143]

IV. AİLENİN TANIMI

Aile sosyolojinin de temel uğraş alanlarından olduğundan sosyologlar tarafından çeşitli aile tanımları yapılmıştır. Sosyologlar aileyi sosyal bir vaka olarak incelediklerinden tarifleri de hukuk açısından değil toplum kabulleri açısından yapmışlardır. Meselâ Gökalp aileyi, "biri birine akrabalık rabıtası ile merbut olan fertlerin mecmuu" şeklinde tarif etmiştir. Ancak ona göre akrabalık kandaşlık demek değildir.[144] Biz burada hukuk açısından, özellikle de İslâm hukuku açısından aile tanımı üzerinde durduğumuzdan, Gökalp haricindeki sosyologların yaptıkları aile tanımlarına ve tasniflerine yer vermeyeceğiz.[145]

A. İSLÂM HUKUKUNA GÖRE AİLE TANIMI

Yukarıda bahsettiğimiz üzere aile ile bağlantılı 'iyâl, ehl kelimeleri fakihlerce tarif edilmiş olsa da daha yeni olması nedeniyle aile kavramının 20. yüzyıldan önce fakihler arasında bir tanımı yapılmadığı gibi günümüzde de genellikle bir tanım vermekten kaçınılmakta, kapsamına işaret edilmektedir. Burada az sayıda yapılan tanımlardan birkaçını vererek değerlendirme yapacak ve kendimiz bir tanım geliştirmeye çalışacağız.

Ahmet Hamdi Akseki aile için, "her ferdin mensup olduğu ufak bir cemiyettir; bunun azalarını, karı-koca, ana-baba, çocuklar, hısım ve akraba teşkil etmektedirler" demektedir.[146]

Tanımda kısmen çelişki ve tekrar olduğu gibi aynı zamanda yetersizdir. "Ufak cemiyet" denmiş, ancak azaları geniş bir topluluk oluşturmaktadır. Hısım denerek kan ve kayın hısımlığı beraber kastedilmiş, ancak hısımlık içinde dâhil olan karı-koca, ana-baba ve çocuklar ayrıca sayılmıştır. Akraba ise hısımlığı da içine alan bir kelimedir. Belki de hısım ile kayın hısımlığı, akraba ile kan ve süt hısımlığı kastedilmiştir. Ancak yine tekrar bulunmaktadır. Akit yoluyla aile birliğine

---

[142] ÇEKER, Orhan (ed.), **Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi**, 5. basım, Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2017, s. 99-100.

[143] 10 ve 72. madde ile lâyihadaki velinin merâtibi, mükrehin ve sarhoşun talâkı ile ilgili açıklamalar buna örnek verilebilir. Bk. ÇEKER, s. 80, 89, 93.

[144] GÖKALP, "Aile Ahlakı I", s. 181.

[145] Sosyologların bazı tarifleri için bk. PEHLİVAN, Oğuzhan, **Aile Tanımı ve İlişkilerinin Toplumsal Olarak İnşası**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, s. 7-20 Türk halkındaki aile tanımı ve kapsamı için bk. s. 116-142; GÖKÇE, Birsen, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, c. 8, sy 1-2 (1976), s. 48.

[146] AKSEKİ, Ahmet Hamdi, **İslâm Dini**, 29. basım, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1980), s. 262.

katılanlar ise tarif dışında kalmıştır. Eğer akraba kelimesine Gökalp'in yüklediği anlam yüklenirse, o zaman akitle dâhil olanlar da akraba içinde sayılabilir; ancak Akseki'nin açıklamaları hısım ve akrabadan kan hısımlığını kastettiğini göstermekte,[147] hizmetçileri aile efradından saymamaktadır.[148] Ayrıca süt hısımlığı da tanıma dâhil edilmiştir.

Hayrettin Karaman, "aile, kan, süt ve evlilik bağının yekdiğerine bağladığı fertlerden teşekkül eder."[149] demektedir. Veciz bir tanım olmakla beraber tanımda hem fazlalık hem eksiklik vardır. Aradaki evlenme yasağına binaen tanıma girdirilmiş olsa da aile kelimesinin kök anlamında yer alan "bir kişinin sorumlu oldukları ve muhtaçlık" manalarına istinaden süt hısımlığının tanıma girdirilmesi yerinde değildir. Çünkü süt hısımlığı ne nafaka ne miras gibi hukukî bir sorumluluk ne de sıla-i rahim gibi ahlakî bir yükümlülük doğurmaktadır. Ayrıca akitle aile birliğine dâhil olanlar ve aile fertlerinin hak ve sorumlulukları tanıma dâhil edilmemiştir.

TDV İslâm Ansiklopedisinde aile, Gökalp'in tanımı alınarak: "Akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk"[150] şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım, bazı makalelerde de kullanılmıştır.[151] Veciz olmasına rağmen eksik bir tanımdır. Akrabalık ilişkisi kan, kayın ve süt hısımlığı için kullanılabilen bir kelimedir.[152] İslâm hukuku açısından aile denildiğinde, süt hısımlığı aileye dâhil değildir. Akit ile aile birliğine dâhil olanlar, hak ve yükümlülük tanıma dâhil edilmemiştir.

H. Yunus Apaydın Hoca, üç tanım verip bunların çeşitli açılardan sorunlu olduğunu söyleyerek kendince "nisbeten uygun" olarak DPT "Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu" tarafından yapılan tanımı son cümlesini çıkararak vermiştir. Buna göre aile, "kan bağlılığı, evlilik ve diğer yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerin psikolojik, sosyal, ekonomik ve cinsel gereksinmelerinin karşılandığı temel toplumsal birimdir."[153] Bu tanım yukarıdaki tanımlara göre daha iyi bir tanım olmasına rağmen, "ağyârını mâni efrâdını câmi" değildir. Tanım Türk toplumundaki aile algısı ve Türk hukukundaki düzenlemeler dikkate alınarak yapılmıştır. "Diğer yollardan akrabalık" ifadesi evlat edinmeyi ifade etmektedir. Evlat edinme ile akrabalık İslâm hukukunda kabul edilmemiştir. Tanımı İslâm hukukundaki aile tanımına göre değerlendirirsek "diğer yollardan akrabalık" süt hısımlığını kapsar.

---

147 AKSEKİ, s. 269.
148 AKSEKİ, s. 270.
149 KARAMAN, **Mukayeseli**..., c. 1, s. 281.
150 AYDIN, Mehmet Âkif, "Aile", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1989, c. 2, s. 196-200.
151 Meselâ bk. GENÇ, Mustafa, "İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları", **Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 5, sy 30 (Kasım 2018), s. 274.
152 AKYÜZ, Vecdi, "Akraba", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, c. 2, s. 285-287.
153 APAYDIN, s. 136-37.

Bu ise aile tanımına süt hısımlığını dâhil ettiği gibi akrabalık haricinde, yani akitle aileye dâhil olma tanıma girmemiş olur. İslâm hukuku açısından "çoğunlukla aynı evde yaşayan" ifadesi fazlalık olduğu gibi, "bireylerin psikolojik, sosyal, ekonomik ve cinsel gereksinmelerinin karşılandığı" ifadesi kısaca "hak ve sorumluluklar" olarak ifade edilebilir.

Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı tarafından hazırlanan *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*'de Arapçada aile manasına kullanılan "üsre" kelimesinin Kur'an'da geçmediği ve fakihlerin ibarelerinde kullanmadıkları söylendikten sonra şu andaki yaygın anlamının, "kişinin karısı, usul ve füruundan bakımıyla sorumlu oldukları" olduğu; fakihlerin önceden bu manayı ifade için âl, ehl ve 'iyâl kelimelerini kullandıkları kaydedilmiştir.[154] Bu tanım çok eksik bir tanım olup klasik ulemanın manasını verdiği 'iyâl kelimesini bile tam karşılamamaktadır. Çünkü 'iyâl kelimesinin kişinin bakmakla yükümlü olduğu herkesi kapsadığı ifade edilmiş ve bunun içine kölesi veya bakmayı taahhüt ettiği kimseler de dâhil edilmiştir.

"Aile, dar manada, bir çatı altında yaşayarak mukadderatını birleştirmiş eşlerle çocukları; geniş manada, kan bağı ile birbirine bağlı olan kimseleri ifade eder." denilmiştir.[155] Bu tanım da hem uzun hem de eksiktir. Sadece eşi ve kan hısımlığını aileye dâhil etmiştir.

İslâm hukukundaki hükümler dikkate alınarak aile için hukuk açısından şöyle bir genel tanım yapılabilir: "Kan hısımlığı ya da hısımlık benzeri sonuç doğuran sahih akitle birbirine bağlanan ve birbirlerine karşı hak ve yükümlülükleri bulunan fertlerin oluşturduğu birlik."

Bu tanımdaki kan hısımlığı ile kandan akraba olanların tamamı; "sahih akit" ibaresiyle evlilik, muvâlât akitleri dâhil edildiği gibi "hısımlık benzeri" ifadesiyle hem kayın hısımlığı ve muvâlât benzeri akitlerin kan hısımlığı ile aynı hak ve sorumlulukları doğurmadığı ifade edilmiş hem de diğer sıradan akitlerden ayrılmıştır. Akit için sahih denilmesi de İslâm hukukunca kabul edilmeyen akitlerin geçerli olmadığını ifade etmek içindir.

B. TÜRK HUKUKU AÇISINDAN AİLE TANIMI

Yürürlükteki mevzuat arasında "aile"nin tanımının geçtiği tek kanun 5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu'dur (NHK). Buna göre Kanun'da geçen aile, "aynı soydan olup, bir aile sıra numarası altında kayıtlı olan kişiler ile onların eş ve çocuklarını" (Md. 3/1-d) ifade etmektedir. Nüfus kütüklerinin nasıl tutulacağı ile

[154] **el-Mevsûatü'l-fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye**, Vezâretü'l-Evkâf, Kuveyt, 1404, c. 4, s. 223.
[155] YILMAZ, Musa K., "İslâm Ailesi Mahiyeti ve Yapısı", **Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]**, c. 27, sy 2 (1991), s. 45.

ilgili olan bu tanım, soy bağlılığı ile sadece eşleri almaktadır ve TMK'daki taksimden farklıdır.

Aile hukukunun kaynağı olan TMK'da aile kavramının bir tanımı olmadığı gibi kaynağı olan İsviçre Medeni Kanunu'nda da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de tanımı bulunmamaktadır. Literatürde de genellikle ailenin tek bir tanımı yapılmaktan kaçınılmıştır. Buna sebep olarak, ailenin kanunla konulan bir hüküm olmayıp sosyal bir gerçeklik olması ve aile kavramının zaman içindeki değişimi gösterilmiştir. Selma Çetiner'e göre "aile"nin tanımlanması imkânsızdır; çünkü ailenin içeriği ve kapsamı zamana, ülkeye hatta aynı ülkedeki kanunlara göre değişiklik göstermektedir.[156]

Bununla birlikte hukukî olarak kabul edilebilecek çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM), 1970 nüfus sayımlarında dikkate alınacak ilke ve önerileri sunduğu kitapçıkta aileyi "kan, evlat edinme veya evlilik yoluyla belirli bir derecede akraba olan hane üyeleri olarak" tanımlamıştır. BM'nin tanımında hane esas alınmış ve "bir aile birden fazla haneden oluşamaz, ancak hane birden fazla aileden oluşabilir" denilmiştir.[157]

Bu tanım, TMK'daki en geniş aileyi içerisine almamaktadır. Ayrıca hane dışındakileri aileye dâhil etmemiştir.

Yukarıda zikredildiği üzere "Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu" tarafından bir aile tanımı yapılmış ve bu tanım çeşitli yerlerde kabul görmüştür. Bu tanımda yukarıdakine ilaveten, "… topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği"[158] ifadeleri de yer almaktadır. Bu tanım yukarıda açıklandığı üzere hem uzun bir tanımdır hem de TMK'da en geniş aile kapsamında kabul edilen ev düzenini tam anlamıyla kapsamamaktadır. Tanımın sonundaki ifadeler ise hukukî değil sosyolojik ifadelerdir.

1990 yılında yapılan I. Aile Şûrası sonuç bildirisinde aile, "Bir toplumda hukukî temele dayalı evlilik ve aralarında akraba bağı (ana-baba, çocuklar, büyükanne ve büyük baba ile yakın akrabalardan) oluşmuş aynı mekânda yaşayan en küçük toplumsal kurum" şeklinde tanımlanmıştır.[159] Bu tanım Birleşmiş Milletlerin

---

[156] ÇETİNER, s. 61-62; AKINTÜRK/ATEŞ, s. 2, 4.

[157] UNİTED NATİONS (UN), **Principles and Recommendations for the 1970 Population Censuses**, Newyork, 1969, s. 20, prf. 213-214.

[158] ÇAMUR DUYAN, Gülsüm, **Ailelerle Sosyal Hizmet**, Atatürk Üniversitesi (ATA-AÖF) Yayınları, t.y., 4; TAYLAN, Hasan Hüseyin, "Türkiye'de Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler", **Selçuk Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 22 (2009), s. 119.

[159] GÜLER YILDIZ, Tülin, "Ailenin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Aile Çeşitleri", **Aile Eğitimi ve Katılımı**, ed. Tülin Güler Yıldız, 5. basım, PEGEM Akademi Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 2.

tanımı ile paralel olmakta birlikte evlilikte sadece resmî nikahı kabul etmekte ve aileyi sadece yakın akrabaya tahsis etmektedir.

Bir başka tanımda da "Aile, evlilik, soybağı, ev ve duygu birliğini oluşturan bireylerin arasındaki ilişkiler yumağına verilen ad olarak tanımlanabilir."[160] Bu tanımdaki soybağı, tanıma ve evlat edinmeyi, ev kelimesi ise hem ev düzenini hem de aynı evde birlikte yaşamayı ifade etmekte, böylece TMK'daki üç aile türünü de kapsamaktadır. Ancak "duygu birliği" ifadesinin neden tanıma girdirildiği açık değildir. "ve" bağlacı nedeniyle bunların hep birlikte olması yani evlilik ve duygu birliğinin, soybağı ve duygu birliğinin, ev ve duygu birliğinin birlikte olması gibi anlaşılmaktadır. Böyle olduğunda bu ifade fazlalık olmaktadır. Ayrıca aile için böyle bir şart yoktur. Bu ifade ile nikahsız birliktelikler ifade edilmek isteniyorsa bu durum TCK ve 6284 Sayılı Kanun ile uyumlu olmasına rağmen TMK ile uyumlu değildir. TMK'ya göre bir aileden söz edebilmek için farklı bir kadın ve erkeğin nikah yoluyla birlikteliği gerekmektedir.[161] Bu ifade ile eşcinsel birliktelikler de ifade edilmek isteniyorsa Türk hukukundaki düzenlemelere aykırıdır. Ayrıca bunları ifade için "veya" bağlacı kullanılması gerekirdi. Bunun dışında "ilişkiler yumağı" hukukî olmaktan çok sosyolojik bir ifadedir. Bunun yerine "hak ve yükümlülükler" daha doğrudur.

Bizim kanaatimize göre TMK'daki düzenlemeler dikkate alındığında aynı hanede birlikte oturmak şartı kaldırılmalı ve aile daha geniş tanımlanmalı, birlikte yaşamasalar bile nafaka düzenlemesine istinaden üst soy, alt soy ve kardeşler; miras düzenlemesine istinaden dede-nineler ve onların alt soyu da aile kapsamına dâhil edilmeli ve tanım buna göre yapılmalıdır. TCK ve 6284 Sayılı Kanun esas alındığında ise nikahsız bile olsa kadın ve erkeğin evli gibi yaşamasının da aile kavramına dâhil edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte alanımız olmaması nedeniyle yürürlükteki Türk Hukukuna göre bir tanım yapmıyor, şu andaki tanımların eksiklerine işaret etmekle yetiniyoruz. Ancak alanın uzmanlarının bir tanım geliştirmesinin, uygulamada çok büyük kolaylıklar sağlaması açısından uygun olacağını ifade edelim.

C. KARŞILAŞTIRMA

Mer'i hukuka göre evlat edinme hukukî olduğundan evlatlıklar aile içerisine daimî olarak dâhil olurlar. İslâm hukukunda ise evlatlık müessesesi olmadığından bu yolla aileye katılım yoktur. Bir kişi yetim birini, bakmak için evine alsa, bu çocuk da aileye dâhil edilmiş olur ancak geçicidir.

Yürürlükteki mevzuata, hem TCK hem de 6284 Sayılı Kanun'a göre nikahsız birliktelikler de aile kavramı içine dâhil edilmektedir. Bu ise İslâm hukukunda

[160] GENÇCAN, Ömer Uğur, **Aile Hukuku,** Yetkin, Ankara, 2011, s. 138.
[161] HATEMİ / OĞUZTÜRK, s. 3.

imkân dâhilinde değildir. Değil nikahsız birliktelikler, sahih olmayan nikahlar bile aile kurulmasında geçerli değildir.

İslâm hukukunda sapkın birliktelikler, yani aynı cinslerin birbiriyle evliliği, ilişkileri hiçbir şekilde caiz olmadığından böyle birlikteliklerin aile kavramına dâhil edilmesi imkânı yoktur. Ancak şu anda dünyanın çeşitli ülkelerinde bu tür birliktelikler tanınmaya başlamıştır. Yürürlükteki Türk hukukuna göre bu birlikteliklerin aile kapsamına dâhil edilme imkânı yoktur. Ancak İstanbul Sözleşmesi'nde bu birliktelikler korunmakta idi ve 6284 sayılı Kanun'da halen bu sözleşmeye atıflar durmaktadır. Bu da zamanla bu birlikteliklerin aile kavramına dâhil edilmesine yol açabilir.[162] Bunun için, 6284'teki ilgili atıflar Kanun'dan çıkarılmalıdır.

Her ne kadar Karaman, "İslâm'da aile yapısı için belli bir sınır çizilmediğini, örf ve âdete, kültür ve medeniyetin gelişmesine paralel gelişme ve değişmeye açık bırakıldığını"[163] ifade etse de bu ancak akitle aile birliğine dâhil edilenler için geçerlidir. Kan ve kayın hısımlığı ile aileye dâhil olanları değiştirme imkânı bulunmamaktadır. Toplum telakkisinin değişmesi bunu değiştirmez. Ancak Türk hukukunda her zaman aile kapsamında değişiklikler yapılabilir.

Yürürlükteki mevzuat en dar olarak karı-kocayı esas alıp çekirdek aileye sadece karı-koca, çocukları dâhil etmekte iken İslâm hukuku en küçük halkaya karı-kocanın anne ve babasını da dâhil etmektedir. TMK'nın özellikle miras düzenlemeleri torunları ana-babanın önüne geçirirken İslâm hukukunda öncelik her halükârda anne-babaya aittir.

Mer'i hukukta din farkı ailede dikkate alınmazken İslâm hukukuna göre bir gayrimüslimin aile kavramına dâhil edilmesi istisnaîdir.

Gökalp'e göre ocak ancak devlet teşkili ile olur. Devlet kurulunca semiyye (klan) ile mücadele eder. İslâm da gelince din kardeşliğini öne çıkarmış, klan asabiyesi ile mücadele etmiş; "mal, evlat size düşmandır" diyerek klan devrindeki şiddetli aile bağlantısını zayıflatmaya çalışmıştır. Eflatun da devletin güçlenmesi için aile bağlarının zayıflatılmasını, en azından askerler için ortadan kaldırılmasını istiyordu. Osmanlı ilk devirlerinde bunu gerçekleştirmişti.[164]

Gökalp'in bu ifadeleri yerinde değildir. İslâm'ın kabile ırkçılığını kaldırıp İslâm kardeşliğini esas aldığı doğrudur; ancak aile bağlarını zayıflattığı ifadesi yanlıştır.

---

[162] Bu hususta bk. DURSUN, Akif, "İstanbul Sözleşmesi'nin İslâm Hukukuna Göre Değerlendirilmesi", **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 10, sy. 19 (2021), s. 53.

[163] KARAMAN, Hayrettin, "Değişen Şartlar Karşısında İslâm Aile Yapısı", **Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi],** c. 27, sy. 2 (1991), s. 30.

[164] GÖKALP, Ziya, "Aile Ahlakı II: Ocak", **Yeni Mecmua**, 20 Eylül 1917, c. 1, sy. 11, s. 204.

Bu, aileyi tamamen kan bağına göre tanımlamakla bağlantılıdır. İslâm, aile bağlarını olması gerektiği şekilde tespit etmiş ve güçlendirmiştir. Kıyamete kadar belli bağların kopartılamayacağını hükme bağlamıştır. Zamanımızdaki devletler için bu ifade büyük oranda doğrudur. Özellikle Avrupa'da aile kurumu adeta dağılmış, insanlar bireyliğe mahkûm edilmiştir. Dünyanın büyük bölümünde de çekirdek aile yaygın hale getirilmiş, çekirdek aileden anne-babalar çıkarılmıştır. Artık insanları patronların hışmından, ekonomik sıkıntılardan koruyacak geniş aileleri yoktur. Halbuki İslâm geniş bir nafaka sorumluluğu ortaya koyarak, diyet sorumluluğunu âkıle gibi geniş bir topluluğa yükleyerek ailenin en geniş anlamı ile korunması ve bu bağların zayıflatılmamasını istemiş, sıla-i rahim kavramı ile de bu bağların korunması için ahlâkî emirler vaz etmiştir.

SONUÇ

Arapça kökenli bir kelime olan aile kelimesi birbirine muhtaç olmak, birbirinden sorumlu ve birbirlerine karşı yükümlü olmak manalarını mutazammındır. Erken dönemlerde kullanımda yer alsa da bir terim haline gelmesi ve genel bir hukuk başlığı haline dönüşmesi 19. yüzyılda başlamış, 20. yüzyılda olgunlaşmıştır.

Türk hukuku açısından ailenin literatürde dar, geniş, en geniş şeklinde üçlü bir taksimi yapılacağı ifade edilmişse de bizim kanaatimiz yürürlükteki mevzuat açısından bu taksimin eksik olduğu yönündedir.

İslâm hukuku açısından aile dar, orta, geniş ve en geniş şeklinde dört kademede tasnif edilebilir. İslâm hukukuna göre ailenin kapsamı mer'i hukukta öngörülen aile kapsamından daha geniştir ve daha fazla kişi birbirine karşı yükümlüdür. Aile bağlarının korunması için dinî çok sayıda emir konmuş ve zamanla ailenin öneminin azalması engellendiği gibi dar, orta ve geniş ailenin zaman içerisinde değişmesinin önüne geçecek hükümler tesis edilmiştir.

Ailenin bir tanımının yapılması hukuk açısından önemlidir. Cezalarda kanunîlik ilkesi nedeniyle kanunsuz suç ve ceza olmadığı gibi, şu andaki hukuk telakkisinde kıyas ile suç ve ceza ihdası da kabul edilmemiştir. Bu sebeple ceza kanunlarında suçun da cezanın da açık ifade edilmesi gerekir. TCK'da aile ile ilgili çok sayıda suçtan bahsedilmiş veya kişinin kendi aile fertlerinden birine karşı işlediği suçun cezasının artırılması öngörülmüştür. Eğer ailenin hukukça net bir tanımı ortaya konmaz ya da kanunda hangi tür ailenin kastedildiği açıklanmazsa, bu durum çeşitli mağduriyetlere sebep olacaktır.

Dinî açıdan düşündüğümüzde de ailenin kapsamının ortaya konması, kişinin kimlere karşı sorumlulukları olduğunun anlaşılması ve gereken yükümlülüklerin ifa edilerek uhrevî sorumluluktan kurtulmak için gerekli olmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / REFERENCES

ABDULLĀH NEDÎM. **Mecelletü'l-Üstâẕ.** Dâru Kütübhâne, Mısır 1985.

———. **Mecelletü't-Tenkît ve't-tebkît.** Mısır: el-Hey'etü'l-Masriyye, 1994.

ACAR, H. İbrahim. **İslâm Aile Hukuku.** Ensar Yayınları, İstanbul, 2017.

AĞAR, Mehmet Emin. **Kitabu Fi'l-Fıkh Bi-Lisani't-Türki** (inceleme-metin-sözlük). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.

Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653). M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 49, haz. Sabri Atay, Nedim Pakırdağ, Mehmet Akman, Kültür A.Ş., İstanbul, 2019.

AHMED B. HANBEL. **el-Câmi' li-'ulûmi'l-İmam Ahmed.** 22 cilt, Dâru'l-Felah, Mısır, 2009.

———. **el-Müsned**. 45 cilt, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1421/2001.

Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686). M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 19, haz. Sabri Atay vd., İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.

BEDÎRÎ, Ahmed. **Havâdisü Dımeşk el-Yevmiyye**. el-Mektebetü'ş-Şâmile, t.y.

AHMED MUHTAR ÖMER. **Mu'cemü'l-lügati'l-'Arabiyye'l-muâ'sıra**. 3 cilt, 'Âlemü'l-Kütüb, 2009.

AHMED RIZA. **Mu'cemü metni'l-lüġa**. 5 cilt, Dâru Mektebetü'l-Hayât, Beyrut, 1958.

AHMED TEYMUR PAŞA. **Muʿcemü Teymûr el-Kebîr fi'l-elfâẓi'l-ʿâmmiyye**. 6 cilt, Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâik, Kahire, 2002.

AHMED VEFİK PAŞA. **Lehce-i Osmânî**. 2 cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1293.

AKINTÜRK, Turgut / ATEŞ Derya. **Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku 2. Cilt**, 23. basım, Beta Yayınları, İstanbul, 2021.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi. **İslâm Dini.** 29. basım, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980.

AKTAN, Hamza: "Âkıle". **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, c. 2, s. 248-49.

———. "Zevi'l-Erhâm". **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, c. 44, d. 307-8.

AKYÜZ, Vecdi. "Akraba". **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1989, c. 2, s. 285-87.

ÂMİR, Abdülaziz. **el-Ahvâlü'ş-şahsiyye fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye**. Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1984.

APAYDIN, H. Yunus: "İslâm Hukukunda Aile". **Uluslararası Aile Sempozyumu**, ed. Ömer Çaha, Ensar Neşriyat, 2007, s. 135-50.

ARSLAN, Mehmet Selim. **İslâm Aile Hukuku**. 3. Basım, Emin Yayınları, Bursa 2019.

ASIM EFENDİ, Mütercim. **el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît (Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi),** ed. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. 6 cilt, Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014.

ASKERÎ, Ebû Hilâl Hasen. **el-Furûḳu'l-luġaviyye**. Dâru'l-İlm, Kahire, t.y.

AYDIN, Mehmet Âkif. "Aile", **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, c. 2, s. 196-200.

AYNÎ, Bedreddin. ʿ**Umdetü'l-ḳārî fî şerḥi Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî**. 25 cilt, Dâru İhyâi Türâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y.

BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahyâ. **Ensâbü'l-eşrâf**. 13 cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.

BİRZÂLÎ, Alemüddîn Kāsım b. Muhammed. **el-Muḳtefâ (Târîḫu'l-Birzâlî)**. 4 cilt, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2006.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı. **Rûḥu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳurʾân**. 10 cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

CEMÂLEDDİN EL-KĀSIMÎ. **Meḥâsinü't-teʾvîl**. 9 cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418.

CEM'İYET-İ İLMİYE-İ OSMANİYE. "Âile". **Mecmua-i Ulûm**, İstanbul, 1297/1880.

CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. **Aḥkâmü'l-Ḳurʾân**, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, D. No: 107, 732 vr.

———. **Aḥkâmü'l-Ḳurʾân**. 3 cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

ÇALIŞ, Halit / YAMAN, Ahmet. **İslâm Hukuku**. Bilay Yayınları, İstanbul 2018.

ÇAMUR DUYAN, Gülsüm. **Ailelerle Sosyal Hizmet**. Atatürk Üniversitesi (ATA-AÖF) Yayınları, t.y.

ÇEKER, Orhan ed. **Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi**. 5. basım, Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2017.

ÇETİNER, Selma. "Hukukumuzda 'Aile' Kavramı". **Terazi Hukuk Dergisi**, c. 5, sy 41 (Ocak 2010), s. 61-69.

DEMÎRÎ, Ebûl-Bekā Kemâluddîn. **en-Necmu'l-vehhâc fî Şerḥi'l-Minhâc**. 10 cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2004.

DÖNDÜREN, Hamdi. **Delilleriyle Aile İlmihali.** Altınoluk, İstanbul, 1995.

———. "Ashâbü'l-Ferâiz". **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c. 3, s. 467-68.

DURSUN, Akif. "İstanbul Sözleşmesi'nin İslâm Hukukuna Göre Değerlendirilmesi". **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 10, sy. 19 (2021), s. 41-68.

EBÛ DÂVUD, Süleymân b. el-Eşʿas. **Sünen**. 7 cilt, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut, 2009.

EBÛ HAYYÂN et-TEVHÎDÎ. **el-Beṣâʾir ve'ẕ-ẕeḫâʾir**. 10 cilt, Dâru Sadr, Beyrut, 1988.

EBÛ MÛSÂ el-MEDÎNÎ. **el-Mecmûʿu'l-muġīṯ fî ġarîbeyi'l-Ḳurʾân ve'l-ḥadîṯ**. 3 cilt, Cidde, 1986.

EBÛ UBEYD, Kāsım b. Sellâm. **en-Nâsiḫ ve'l-mensûḫ fi'l-Ḳurʾâni'l-ʿazîz ve mâ fîhi mine'l-ferâʾiż ve's-sünen**. 2 cilt, Mektebetü'r-Rüşd, Riyaḍ 1997.

———. **el-Ġarîbü'l-muṣannef**. 2 cilt, Medine, 1414.

EBUSSUÛD EFENDİ. **Ebussuûd Efendi Fetvaları**. ed. Ertuğrul Düzdağ. Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983.

el-Mevsûatü'l-fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye. 45 cilt, Vezâretü'l-Evkâf, Kuveyt 1404.

ENGİN, Baki İlkay / SEROZAN Rona Ahmet. **Miras Hukuku**. 7. Basım, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.

ERBAY, Celal. "Nafaka". **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, c. 32, s. 282-85.

FÂRİS EŞ-ŞİDYÂK. **es-Sâḳ ʿale's-sâḳ fîmâ hüve'l-fâryâḳ**. el-Mektebetü'ş-Şâmile, t.y.

GENÇ, Mustafa. "İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları". **Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 5, sy 30 (Kasım 2018), s. 272-94.

GENÇCAN, Ömer Uğur. **Aile Hukuku**. Yetkin, Ankara, 2011.

GÖKALP, Ziya. "Aile Ahlakı 3: Konak". **Yeni Mecmua**, 27 Eylül 1917, c. 1, sy. 12, s. 221-223.

———. "Aile Ahlakı I". **Yeni Mecmua**, 13 Eylül 1917, c. 1, sy. 10, s. 179-186.

———. "Aile Ahlakı II: Ocak". **Yeni Mecmua**, 20 Eylül 1917, c. 1, sy. 11, s. 201-206.

GÖKÇE, Birsen. "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme". **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, *c.* 8, sy. 1-2 (1976), s. 46-67.

GÜLER YILDIZ, Tülin. "Ailenin Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve Aile Çeşitleri". **Aile Eğitimi ve Katılımı**, ed. Tülin Güler Yıldız, 5. basım, PEGEM Akademi Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 1-15.

HALLAF, Abdülvehhâb. **Ahkâmü'l-ahvâli'ş-şahsiyye fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye**. Dâru'l-Kütübi'l-Masriyye, Kahire, 1938).

HAMEVÎ, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. **Muʿcemü'l-üdebâʾ (İrşâdü'l-erîb ilâ maʿrifeti'l-edîb)**. 7 cilt, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993.

HARÂLLÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed. **Türâsü Ebu'l-Hasen Harâllî fî tefsir**. Ribat, 1997.

HASKEFÎ, Alaeddin Muhammed b. Ali. **Tercemetü't-Tahtavî**. çev. Abdülhamid en-Nakşibendi el-Ayıntabî. 8 cilt, İstanbul, 1285.

HATEMİ, Hüseyin / KALKAN OĞUZTÜRK, Burcu. **Aile Hukuku**. 5. basım, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2016.

HATTÂBÎ, Ebû Süleymân Hamd. **Meʿâlimü's-Sünen**. 4 cilt, el-Matbaʿatü'l-İlmiyye, Halep, 1932.

HİNDOĞLU, Artin. **Hazine-i Lügat (Dictionnare Abrege)**. Viyana, 1838.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir. **et-Taḥrîr ve't-tenvîr**. 30 cilt, ed-Dâru't-Tûnisiyye, Tunus, 1984.

İBN EBÎ ŞEYBE. **el-Muṣannef fi'l-eḥâdîṯ ve'l-âṯâr**. 7 cilt, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, 1409.

İBN EBÛ ZEYD. **en-Nevâdir ve'z-ziyâdât**. 15 cilt, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1999.

İBN HACER ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. **ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti'ṯ-ṯâmine**. 6 cilt, Meclisü Dâiretü'l-Meârif, Saydarâbâd/Hindistan, 1972.

İBN ḤAZM, Ebû Muḥammed ʿAlî. **el-Muḥallâ**. 12 cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

İBN HİŞÂM, Cemâlüddîn Abdülmelik. **es-Sîretü'n-nebeviyye**. 2 cilt, Mustafa Bâbi'l-Halebî, Kahire, 1375.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl. **Tefsîrü'l-Ḳurʾâni'l-ʿazîm**. 8 cilt, Dâru Taybe, t.y.

İBN KUDÂME, Muvaffakuddîn Abdullāh b. Ahmed. **el-Muġnî**. 15 cilt, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 1417.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem. **Lisânu'l-'Arab**. 15 cilt, Dâru Sadır, Beyrut, 1414.

İBN NÜCEYM, Zeynüddîn b. İbrâhîm. **el-Baḥrü'r-râʾiḳ şerḥu Kenzi'd-deḳâʾiḳ**. 8 cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, Kahire, t.y.

İBN RÜŞD, Ebû'l-Velîd Muḥammed. **el-Beyân ve't-taḥṣîl**. Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1988.

İBNU'L-CELLÂB, Ebü'l-Kāsım Ubeydullāh. **et-Tefrîʿ fî fıḳhı'l-İmam Mâlik b. Enes**. 2 cilt, Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 2007.

İBNÜ'L-ADÎM, Ebü'l-Kāsım Kemâlüddîn. **Buġyetü'ṭ-ṭaleb fî târîḫi Ḥaleb.** 12 cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn. **Ṣaydü'l-ḫâṭır**. Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 2004.

———. **Telbîsü'l-iblîs**. Dârü'l-Fikr, Dımeşk, 2001.

———. **Telbîsü'l-iblîs.** Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi. Atıf Efendi Koleksiyonu, D. No: 2029, 112 vr.

İBNÜ'L-HÂC, Muhammed b. Muhammed el-Abderî el-Fâsî. **el-Medhal**. 4 cilt, Dâru't-Turâs, t.y.

İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemâleddîn. **Fethu'l-kadîr 'ale'l-Hidâye**. 10 cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1970.

İBNÜ'N-NEHHÂS, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Ahmed. **Tenbîhü'l-ġāfilîn ʿan aʿmâli'l-câhilîn ve taḥẓîrü's-sâlikîn min efʿâli'l-hâlikîn**. Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1987.

İNAN, Abdülkadir. "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine". **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten**, sy. 4 (1956), s. 179-95.

İstanbul Mahkemesi 334 Numaralı Sicil (H. 1280-1329 / M. 1863-1911). M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 99, haz. Rasim Erol - Sabri Atay, Kültür A.Ş., İstanbul 2019.

KĀDÎ ABDÜLVEHHÂB. **el-Maʿûne ʿalâ meẕhebi ʿâlimi'l-Medîne**. el-Mektebetü't-Ticâriyye, Mekke, t.y.

KADRİ PAŞA, Muhammed. **el-Aḥkâmü'ş-şerʿiyye fi'l-aḥvâli'ş-şaḫṣiyye; İslâm Aile ve Miras Hukuku.** çev. İsmail Hünerlice/Selim Öztürk, Muallim Neşriyat, İstanbul, 2020.

———. **el-Aḥkâmü'ş-şerʿiyye fi'l-aḥvâli'ş-şaḫṣiyye.** Matbaat-ı Emin Hindiyye, Mısır, 1335/1917.

KARÂFÎ, Şehâbeddin. **ez-Zehîra**. Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994.

KARAMAN, Hayrettin. "Asabe". **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 1991, c. 3, s. 452-53.

———. **Mukayeseli İslâm Hukuku**. 3 cilt, Nesil Yayınevi, İstanbul, 1996.

———. "Değişen Şartlar Karşısında İslâm Aile Yapısı". **Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]**, c. 27, sy. 2 (1991), s. 25-36.

Kartal Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1128-1133 / M. 1716-1721). M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 62, haz. Rasim Erol - Sabri Atay, Kültür A.Ş., İstanbul 2019.

KÂSÂNÎ, 'Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd. **Bedâʾiʿu'ṣ-ṣanâʾiʿ fî tertîbi'ş-şerâʾiʿ**. 7 cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406.

KEVÂKİBÎ, ʿAbdurraḥmân b. Aḥmed. **Ṭabâiʿu'l- İstibdâd ve Muṣâriʿu'l-İstiʿbâd**. el-Maṭbaʿatü'l-ʿAṣriyye, Halep, t.y.

Kitabu fi'l-Fıkh bi-Lisani't-Türki, İstanbul Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Koleksiyonu, D. No: 1046, 439 vr.

KUDÛRÎ, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr. **el-Muḫtaṣar**. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

MA'LÛF, Luvîs. **el-Müncid**. Matbaatü'l-Kâsolikiyye, Beyrut, t.y.

MA'MER b. MÜSENNÂ. **Neḳāʾiżu Cerîr ve'l-Ferezdaḳ**. 3 cilt, el-Mecmeu's-Sekafî, Abu Dabi, 1998.

MÂVERDÎ, Ebü'l-Hasen Alî. **el-Ḥâvi'l-kebîr fî fikhi meẕhebi'l İmām'ş-Şâfiʿî.** 19 cilt, Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1999.

MERĠĪNÂNÎ, Burhâneddîn. **el-Hidâye**. 4 cilt, Daru'l-İḥyâʾi Türâṯi'l-ʿArabi, Beyrut, t.y.

MEVKUFÂTİ MEHMED EFENDİ. **Şerhu'l Mevkûfâtî (Mültekâ Tercümesi).** 2 cilt, İstanbul, 1302.

MEVSILÎ, Abdullāh b. Maḥmûd. **el-İḫtiyâr li taʿlîli'l-Muḫtâr**. 5 cilt, Matbaʿatü'l-Ḥalebî, Beyrut, 1937.

MİNHÂCÎ, Şemsuddîn Muḥammed. **Cevâhiru'l-ʿuḳūd ve muʿînu'l-ḳuḍât ve'l-muvaḳḳiʿîn ve'ş-şuhûd**. 2 cilt, Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, Beyrut, 1996.

MUTARRİZÎ, Burhânüddîn Nâsır. **el-Muġrib fî tertîbi'l-Muʿrib**. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, t.y.

MÜNÂVÎ, Muhammed Abdürraûf. **el-İtḥâfâtü's-seniyye fi'l-eḥâdîṯi'l-ḳudsiyye (en-Nefeḥâtü's-selefiyye şerhi ile)**. Dâru İbn Kesîr, Dımeşk - Beyrut, t.y.

MÜZENÎ, İsmâʿîl b. Yaḥyâ. **el-Muḫtaṣar (el-Ümm'ün sonunda).** 8 cilt, Dâru'l-Maʿrife, Beyrut, 1990.

ÖZEN, Şükrü. "Velâ". **DİA**, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, c. 43, s. 11-15.

PEHLİVAN, Oğuzhan. **Aile Tanımı ve İlişkilerinin Toplumsal Olarak İnşası**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

REDHOUSE, James William. **Müntehabât-ı Lugāt-ı Osmâniyye**. 2 cilt, Matbaa-i Ceride-i Havâdis, İstanbul, 1269.

———. **Türkçe İngilizce Lügat Kitabı (Redhouses Turkish Dictionary).** Eyman Efendi Matbaası, Londra, 1856.

REMLÎ, Şemseddîn. **Nihâyetu'l-muḫtâc ilâ şerḥi'l-Minhâc**. 8 cilt, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984.

SABBÂĞ, Abbas / BOZKURT, Nebi. "Müstevfî". **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, c. 32, s. 147-148.

SEHÂVÎ, Alemüddîn Alî b. Muhammed. **Tefsîrü'l-Ḳurʾân**. 2 cilt, Dâru'n-Neşr li'l-Câmiât, 2009.

SENÛSÎ, Muhammed b. Osmân. **Müsâmerâtü'ẓ-ẓarîf bi-ḥüsni't-taʿrîf**. el-Mektebetü'ş-Şâmile, t.y.

SERAHSÎ, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl. **el-Mebsûṭ**. 30 cilt, Daru'l-Mârife, Beyrut, 1414.

SİNDÎ, Muhammed b. Abdilhâdî. **Fetḥu'l-vedûd bi-şerḥi Süneni Ebî Dâvûd**. Mektebetü'l-Lîne, Demenhur, 2010.

SİRÂC, Muhammed Ahmed / İMÂM, Muhammed Kemal. **Ahkâmü'l-üsre fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye**. Dâru'l-Matbaâti'l-Câmiiyye, İskenderiye, 1999.

SÜYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. **Mâ revâhü'l-esâṭîn fî ʿademi'l-mecîʾ ile's-selâṭîn**. Dâru's-Sahâbe, Mısır, 1991.

ŞÂFİÎ, Muhammed b. İdris. **el-Ümm**. 8 cilt, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1990.

ŞELEBİ, Muhammed Mustafa. **Ahkâmü'l-üsre fi'l-İslâm**. ed-Dâru'l-Câmiiyye, Beyrut, 1983.

ŞEMSEDDİN SÂMİ. **Kamus-ı Türkî**. İkdam Matbaası, Dersaadet, 1317.

ŞERNEBÂSİ, Ramazan Ali es-Seyyid. **Ahkâmü'l-üsre fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye.** Menşûrâtü'l-Halebi'l-Hukûkiyye, Beyrut, t.y.

ŞEVKÂNÎ, Muḥammed b. ʿAlî. **el-Fetḥu'r-rabbânî min fetâva'l-İmâm eş-Şevkânî.** 12 cilt, Mektebetü Cîli'i-Cedîd, San'a, 2002.

ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasan. **el-Aṣl**. 12 cilt, Dâru İbn Ḥazm, Beyrut, 2012.

———. **el-Kesb**. Dımeşk, 1400.

TAYLAN, Hasan Hüseyin. "Türkiye'de Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler". *S***elçuk Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 22 (2009), s. 117-38.

TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali. **Keşşâfü ıṣṭılâḥâti'l-fünûn ve'l-'ulûm**. 2 cilt, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996.

TENÛHÎ, Ali b. Muhassin. **el-Ferec baʿde'ş-şidde**. 5 cilt, Beyrut: Daru Sadır, 1978.

———. **el-Ferec baʿde'ş-şidde**, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu, D. No: 1349, 170 vr.

———. **el-Ferec baʿde'ş-şidde**. Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu, D. No: 1350, 216 vr.

———. **el-Ferec baʿde'ş-şidde**. Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye Koleksiyonu, D. No: 4135, 270vr.

UN, United Nations. **Principles and Recommendations for the 1970 Population Censuses**. Newyork, 1969.

ÜNALAN, Abdulkerim. "İslâm Hukukunda Muvalât Akdi ve Sigorta Açısından Değerlendirilmesi". **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, c. 10, sy. 1, s. 1-17.

Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H. 999 - 1000 / M. 1590 - 1591), M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 10, haz. Rıfat Günalan, Mehmet Akman, Mehmet Canatar, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.

Üsküdar Mahkemesi 403 Numaralı Sicil (H. 1154-1155 / M. 1740-1742), M. Âkif Aydın, Coşkun Yılmaz (ed.), c. 70, haz. Mustafa Yılmaz vd., Kültür A.Ş., İstanbul, 2019.

VAN DYCK, Cornelius Van Alen. **İktifâu'l-kanu' bimâ hüve matbu'**. Mısır, 1896.

YAKUBOVSKİY, A. Yu. **Altın Ordu ve Çöküşü**. çev. Hasan Eren. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.

YAMAN, Ahmet. **İslâm Aile Hukuku**. Marifet Yayınları, İstanbul 1999.

YILMAZ, Musa K. "İslâm Ailesi Mahiyeti ve Yapısı". **Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]**, c. 27, sy. 2 (1991), s. 37-54.

YÛSUF b. YES'ÛN, Ebü'l-Haccâc. **el-Misbâḥ limâ i'temme min şevâhidi'l-Îzâh**. 2 cilt, Medine, 2008.

YUSUF HÂS HÂCİB, **Kutadgu Biliğ**, haz. Mustafa S. Kaçalin, Kültür ve Turizm Bakanlığı.

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ. **Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs**. 40 cilt, Vezâretü'l-İrşâd, Kuveyt, 1965.

ZEYDÂN, Abdülkerim. **el-Mufassal fî ahkâmi'l-mer'e**. 11 cilt, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

ZEYLAÎ, Osman b. Ali. **Tebyînü'l-ḥaḳāʾiḳ şerḥu Kenzü'd-Deḳâiḳ**. 6 cilt, el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Ḳâhire, 1313.

ZEYNEB FEVVÂZ. **ed-Dürrü'l-menṣûr fî ṭabaḳāti rabbâti'l-ḫudûr**. el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, Mısır, 1312.